

NEVENA KRSTIĆ

MUŠTAFĀ IBN MUḤAMMAD AL-AQḤIŠĀRĪ (PRUŠČANIN):
RASPRAVA O KAFI, DUVANU I PIĆIMA

O životu Muštafe, sina Muḥammadovog, Pruščanina, malo se zna. Safvet beg Bašagić navodi, prema podacima koje je našao u *Bosanskoj salnami* za 1302 (1844/5) godinu, da je živio u Pruscu, da je bio muftija, da je umro 1169 (1755/6) godine i da je za života »uživao veliki ugled kao učen i pobožan alim«. Od dela zbog kojih ga je uvrstio među književnike pomenuo je dva: *Saopštenje rado-snih vesti ratnicima (Tabšīr al-ġuzāt)* koje je posvetio Hekim-oglu Ali-paši i njegovoj borbi protiv Austrijanaca,¹ a koje je napisao 1152 (1739/40) godine i *Raspravu pobožnoga o posećivanju grobova (Risāla ad-dākir fi ziyāra ahl al-maqābir)*.² Iste podatke o njegovom životu doneo je i Mehmed Handžić ali je, osim pomenuta dva dela, naveo još četiri njegove rasprave: *Raspravu o kafi, duvanu i pićima (Risāla fi ḥukm al-qahwa wa ad-duḥān wa al-ašriba)*, *Raspravu o milosti i sažaljenju prema stvorenjumu (Risāla fi ar-raḥma wa aš-šafaqa 'alā al-ḥalq)*, napisanu 1154 (1741/2) godine, *Raspravu o postu šest dana ševala (Risāla fi šawm as-sitt min šawwāl)* i *Raspravu o prednosti skupne molitve (Risāla fi faḍila al-ġamā'a)*.³ Tajib Okić je upotpunio broj do danas poznatih dela Muštafe Pruščanina u svom poznatom radu o islamskoj tradiciji. Govoreći o doprinosu naših ljudi na polju izučavanja hadisa, on je pomenuo i jedan komentar Muštafe Pruščanina na delo iz hadisa Muḥammad ibn al-Ḥasan al-Maġribī at-Tlīmsānija, *al-Hādī li al-muḥtaḍī* (Uputstvo za onoga koji želi da bude na pravom putu), kome je dao naslov *ar-Rāḍi li al-murtaḍi*.⁴ Sva pomenuta dela Muštafe Pruščanina su u rukopisu i osim poslednjeg komentara čuvaju se u

¹ O Hekim-oglu Ali-paši vidi: Adem Handžić: »Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša.« POF, V (1954—55), Sarajevo 1955.

² Dr Safvet beg Bašagić: *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*. Sarajevo 1912, str. 151—152.

³ Mehmed Handžić: *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*. Sarajevo 1933, str. 17 i 112.

⁴ M. Tajib Okić: »Islamska tradicija.« *Gajret*, Kalendar za god. 1936. Sarajevo 1936, str. 64—66.

Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu a jedan rukopis *Saopštenja radosnih vesti ratnicima* i *Rasprave pobožnoga o posećivanju grobova* nalaze se i u Univerzitetskoj biblioteci u Bratislavi.⁵ Analizom rukopisa koji se nalaze u Gazi Husrevbegovoj biblioteci može se zapaziti da ih je pisao jedan čovjek. Kako ni u jednome nema kolofona ne može se isključiti mogućnost da su to autografi, ali je vjerovatnije da se ipak radi o prepisu.

Od svih ovih dela Mustafe Prušćaka nama se učinila najinteresantnijom *Rasprava o kafi, duvanu i pićima* zato što su i kafa i duvan od trenutka kada su se pojavili u Osmanskom carstvu, izazivali žive polemike kao novotarije (*bid'a*); neki su ih ogorčeno napadali upoređujući ih sa vinom koje je muslimanima još *Qur'anom* bilo zabranjeno⁶ dok su drugi odobravali njihovu upotrebu pronalazeći u njima i dobra svojstva. U vezi sa ovim problemom mislimo da neće biti na odmet da se podsetimo najvažnijih momenata vezanih za pojavu i širenje kafe i duvana u Osmanskom carstvu.

Prema podacima koje navodi A. Süheyl Ünver u svome radu o kafi i kafanama u Turskoj, najvjerovatnije je da se za kafu u Osmanskom carstvu prvi put čulo za vreme vladavine sultana Selima I (1512—1520) a 1521. godine za vreme Sulejmana Veličanstvenog (1520—1566) prodrla je unutar granica carstva. Ali, već prve lađe sa tovarima kafe dopremljene iz Jemena bile su potopljene na osnovu fetve koju je izdao šejh al-islām Abū Su'ud 1543. godine. Međutim, uprkos ovoj zabrani, prva kafana u Istanbulu pominje se već 1554. godine.⁷ Prema rečima poznatog turskog bibliografa i istoriografa Katib Čelebije, posle prve kafane ostale su se otvarale jedna za drugom u svim krajevima Osmanskog carstva jer su ljudi pili kafu sa velikim zadovoljstvom.⁸ Za vreme sultana Ahmeda (1603—1617), oko 1615. godine već su otvarane u velikom broju.⁹

Što se tiče duvana, Katib Čelebi navodi da se u Osmanskoj državi prvi put pojavio 1601. godine,¹⁰ a prema poznatom turskom istoričaru Ahmedu Refiku u Istanbulu je počeo da se puši 1606. godine, u prvo vreme kao lek protiv nekih bolesti a kasnije iz čistog zadovoljstva uz kafu i po kafanama.¹¹

Pijenjem kafe i pušenjem duvana stvoreni su novi običaji, a otvaranjem kafana nova sastajališta koja su počela da igraju krupnu ulogu u društvenom životu. U njima su se okupljali besposličari ali i ljudi čije je prisustvo na jednom mestu moglo da ugrozi državnu

⁵ *Arabische, Türkische und Persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*. Bratislava 1961, str. 45 i 134—137.

⁶ *Qur'an*. II, 219; IV, 43; V, 90—91.

⁷ Dr A. Süheyl Ünver: »Türkiye'de kahve ve kahvehaneler.« *Türk Etnografya Dergisi*. S. V (1962), Ankara 1963, str. 39—84.

⁸ Katib Chelebi: *The balance of Truth*. Translated with an Introduction and Notes by G. L. Lewis, London 1957, str. 61—62.

⁹ S. Ünver: Nav. delo, str. 44.

¹⁰ Katib Chelebi: Nav. delo, str. 61.

¹¹ S. Ünver: Nav. delo, str. 48.

bezbednost. Zato nije ni malo čudno što je sultan Murat IV (1623—1640), u vreme anarhije u Carstvu, posle jednog požara 1633. godine od koga je izgorela petina Istanbula, izdao ferman kojim se zabranjuje pijenje kafe i pušenje duvana, i naređuje da se zatvore sve kafane, ako je potrebno i da se poruše, a oni koji i dalje nastave da prodaju kafu da se najstrože kazne pa čak i ubiju.¹² Međutim, ni ova, izuzetno stroga sultanova naredba, koja je bila upućena u sve krajeve Carstva, nije mogla da iskoreni naviku koja je već bila stvorena. Posle izvesnog vremena kafane su opet počele da se otvaraju i uprkos tome što su i kasnije povremeno bivale zatvarane, bilo ih je sve više i više. Sve ovo nije ni malo neobično jer su kafa i duvan sličnu sudbinu doživljavali i u Evropi u vreme kada su se pojavili i kasnije, a, kao što je svima poznato, i dan danas naučnici iznose veoma oprečna mišljenja o njima, jedni dokazujući njihove štetne a drugi korisne osobine.

Među brojnim raspravama koje su u vidu fetvi pisale muftije u islamskom svetu, Katib Čelebi je posebno izdvojio muftiju Bostan-zadea iz XVI veka, koji je prvi izneo mišljenje da je kafa dozvoljeno piće za muslimana, i fetvu šejh al-islāma Bahā'i efen-dije (umro 1654) kojom je on dozvolio pušenje duvana.¹³ S. Ünver je između mnogih mišljenja o kafi posebno izdvojio i mišljenje lekara Mehmeda Bedruddīna Qajsūnija iz XVI veka koji je kafu tretirao kao lek i po kome ona može da koristi ljudima da sačuvaju svoju bodrost, ali i da šteti njihovom zdravlju ako se pije u velikim količinama.¹⁴

S obzirom na to da su se i kafa i duvan pojavili i u našim krajevima gotovo istovremeno sa njihovom pojavom u Istanbulu¹⁵ shvatljivo je da se pitanje njihove upotrebe postavljalo i među našim ljudima. Kao muftija u Pruscu Mušafa Pruščanin je bio u situaciji da odgovori na pitanje da li su kafa i duvan dozvoljeni ili zabranjeni muslimanima, i on se stvarno potrudio da na njega detaljno odgovori citirajući mišljenje poznatih islamskih učenjaka.

Rukopis *Rasprave o kafi, duvanu i pićima*, koji donosimo u integralnom prevodu uz potrebne komentare, nalazi se, kao što je poznato, u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, pod brojem R-761, uvezan sa ostale četiri rasprave u kartonski povež. Na listovima je olovkom, verovatno prilikom povezivanja, označena folijacija po kojoj naša rasprava počinje na listu 15^v a završava se

¹² Katib Čelebi: Nav. delo, str. 61.

¹³ Isto, str. 58 i 62.

¹⁴ S. Ünver: Nav. delo, str. 51—52.

¹⁵ O kafi i kafanama u našim krajevima vidi: Hamdija Kreševljaković: »Esnafi i obrti u Bosni i Hercegovini (1463—1878)«, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. XXX, sv. 1, Zagreb 1935, grad 1965, str. 329—346.

str. 161—167; Gliša Elezović: »Kafa i kafana na Balkanskom poluostrvu. Otkad je svet kod nas počeo da troši kafu i da se zabavlja po kafanama«, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. XVIII, sv. 1—2 (1938), str. 617—657; Vuk Vinaver: »Prilog istoriji kafe u jugoslovenskim zemljama«, *Istorijski časopis*, knj. XIV—V (1963—1965), Beograd 1965, str. 329—346.

na listu 21^v. Veličina čitavog kodeksa je 147 × 197 mm, a rukopisnog teksta rasprave 90—100 × 160 mm. Papir je deblji, sjajan i gladak. Rukopis je pisan nash pismom, crnim mastilom, čitkim iako ne i naročito lepim rukopisom. Tekst je na pojedinim mestima prepravlján a na dva mesta je ispušten tekst dopisan na margini istim rukopisom (16^v, 20^r). Crnim mastilom je napisana primedba na strani 17^r: Odgovor al-'Ainija Abu Su'udu (Maṭlab ḡawāb al-'Ainī li muftī aṭ-ṭaqalain). Istim rukopisom ali crvenim mastilom označeni su predmeti o kojima se u tekstu raspravlja: kafa (*qahva* — 16^v), duvan (*duḡān* — 17^v), zabranjena prodaja duvana (*bay' ad-duḡān bāṭil* — 19^v), treba ga izbaciti iz džamija (*yalzam iḡrādžuḡ min al-masāḡid* — 19^v), duvan se pojavio u Damasku 1115 (*ḡadaṭ tutun fi Dimašq 1115* — 20^r). Crvenim mastilom su stavljane tačke između rečenica u uvodnom i završnom delu rasprave, zatim, tačke između bejtova pesme o kafi i crte iznad reči kojima počinje nova rečenica. Broj redova na jednoj strani kreće se od 22—28. Rukopis ima kustode (*custos paginae*) ali nema kolofona.

بحمد الله الذي انزل القرآن مفرقا للجلال والحرام • وفضلنا به
 على الامم السابقة بالعلم واستخراج الاحكام والعدالة والسلام
 على اشرف جميع الانام • وعلى الواصحابه ينابيع العلوم ومصابيح
 الظلام • وبعد فيقول الفقير الى الله البارئ مصطفى بن محمد الحمادي
 لما سئلني واحد من كبار الفضلاء بطريق الملاطفة واكرام شتى •
 عن العزوة والدخان والاشربة المحرمة • وهو اعلم من المستأثر عنها
 فاخذتني الغيرة الدينية والحمية الاسلامية • بسان هذه الاشياء بطريق
 الاختصار مع ضامن الاطبات بالفاظ قضاة وفتاى الدخان المسمى
 في الروم والعرب التتوف في ديار الفرس التباكي والعلما قد يخشون في مئة
 فاشت بعضهم حرمة بالادلة الضعيفة • وبعضهم قد تعصبوا فرط
 فيه حتى الحق • العزوة به في الحرمة • وبعض القاصرين مال الى حله بالسلام
 في هذا المشغوم في هذا الزمان متمسكين بان المجتهد منقطع • وهو
 باق على اصله وهو الاباحة • وهو ناش من علماء الفقه • فلان النبي صلى الله
 عليه وسلم قال في الاخاف على امتي من الدجال اما اخاف عليهم من علماء آخر
 الزمان لانهم ضالون والمضلون قاضت هذه الرسالة المنصفة • وفي
 العزوة والاشربة على مثل علمائنا الحنفية • وسببه ان السفهاء ظنوا ان
 ما فعله العلماء ليس من المنكر مع انه انكر من كل منكر قد برره هذا رد ويل للجلال
 مرة وللعلم سبع مرات • ومع ان من اشتد الناس عذابا يوم القيمة • عالم لا ينفع
 الله بعلومه وقد قيل فساد العالم فساد العالم خرج الطير في امام احمد عن جابر بن
 رضوانه عن ان النبي صلى الله عليه وسلم قال ان اخوف ما اخاف على امتي الائمة المنفلو
 ووجهه ان العلماء اذا وقعوا في المحرمات ولم يحسبوا وقع السفهاء في المنكر

في الكفر بناء على فهم لولا انه جائز هذا عندهم لما فعل الصلوات فنتخ ^{بالله} بتوفيق الله
 وعونه وهو حسي فنعى المولى ونعم الوكيل فنقول اولا بسط قاعدة وتمهيدها
 ليبي الحكم عليها فاعلم ان الاصل في الاشياء التوقف عند بعض الخفية وذلك
 اليه الاشاعرة وعامة اهل الحديث كمل في العرفى على المنار وصاحب الميزان
 وما صاحب الباع رجه وقال صاحب المنج في شرح الجمع في السير هو رأي اهل السنة
 وصححه لكن المختار عند جمهور الخفية والشافعية ان الاصل في الاشياء الالاهية
 كما صرح ابن الهمام في التجرى وذهب اليه ابن خيم في شرح المنار في المعارضة
 واتخذه سعد الدين التفتازاني في فصل افعال النبي من التسليم وقال صاحب
 الهداية في باب الضيافة ان الاشياء على اصل الالاهية ما لم يتبين دليل الحرمة وكذا
 اشار في باب اللحد من الهداية فالماصل ان الدليل على كون الالاهية اصلا
 في الاشياء النقل والعقل اما النقل فقولنا ما خلق لكم في الارض جميعا وقوله
 قل من حرم زينة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق وخذ ذلك من قول النبي
 لا انام النورى في آخر حديث ابي ثعلبة وهو حديث حسن رواه البرقطنى وغيره
 من ائمة الحديثين وهو قوله صلى الله عليه وسلم وسكت عن اشياء رحمة لكم فلا تخفوا
 عنها فقال الشارح اه علامه القارى اى لا تنقصوا عن احوالها ولا تقتسوا عن حكمها
 بل الحكموا بالبراء الاصلية والعمل في المنافع والحرمة في المضارة الامور الدينية
 والدينية قاله في محمل ان يكون في زمانه صلى الله عليه وسلم لقوله تعالى لا تسئلوا عن
 اشياء ان تبدلكم تسوكم الاله واما العقل فهو ان الله تعالى لما خلق اعيانا استغفا
 بها مخلوقاته لا لتفقه بجانها وتعلمها يقولون علوا كبيرا وصلاحها دفع خروج
 العباد في اقتضاء حاجتهم اليها فالوجس المنع من الله تعالى اياهم كما في ميزان
 الاصول والفقهاء من الصحابة فرغوا على اصل الالاهية مسائل منها ما ذكره
 اصحاب المتون في نواب استيلاء الكفار من ان الكفار اذا غلبوا على المؤمنين
 اخروا زورا بدارهم ملكوها وهذا مبنى على الالاهية الاصل ايضا ودليلها ثابت

في النهاية وشرورها ومنها ان رجلا اذا دخل على السلطان فقدم اليه من المأكول
ولم يشترط بمن وهذا الرجل لا يعلم انه من المفصوب بعينه حل له الاكل لانه على
اصل الاباحة واما اذا علم انه من المفصوب بعينه فلا يحل له الاكل لانه علم دليل الاباحة
كما في كراهة التيب فقوله اصحاب الاشباه ان الاصل في الاشياء الاباحة عند
بعض الخفية اي بسدي ثم اعلم ان معنى التوقف هو اننا لانظر ان الحكم عند
حظر الاباحة ومع ذلك لا عقاب على الفعل وتركه ومعنى الاباحة هو عدم العقاب
على الانتفاع به على ما حقه صاحب التوضيح في باب المعارضة والرجوع فاذا
تمهد هذا فنقول ما صرح به علامة يندر العيني من علمائنا الخفية في رسالة
المعلقة بالذخاير والفتوة وهو الفاضل المحقق الذي شرح البخاري والهداية
والكنز ونحوه المأكول وغيرها من المولفات الجميلة ان الفتوة المعروفة
باقية على اصلها وهو الاباحة لعدم بين دليل الحرمة فيها في السكر والخبث
والسرف والاذى واللعب والاهو وغيرها بل هي من الطيبات اذ هي مالم
يستخسها الطباع السليمة ولم ينزعها في الحقيقة كما في تفسير سمرقندي
والحنفي فيجوز شرب الفتوة ولما منع عن ذلك شرعا اذ الطباع السليمة
لا يستخسها بل يحصل بها نشاط وطيب خاطر لا يشاء غيرها ضرر بل ربما
تكون مخرقة على زيادة العجل فتجدد حكمه فان كان ذلك طاعة فشرها طاعة
وان كان مباحا فباح اذ قد نضوا على ان اللوسائل حكم المقاصد
لا يبع قياسها على غيرها في التحريم لعدم وجود علة المقتبس عليه
فيها من اسكار واضرار او خبث لما قد منا غيرها غير موجود فيها وبطلانها
افني كثير من العلماء والمشايخ منهم شيخ الاسلام الرنقي والقاسمي احمد
البنيني وصاحب مجمع العفار مذكورة في كتابه وتبعهم في ذلك خير
الدين الرملي كما ذكره في شرح الاشباه ومثربونها قد رايت كثير من
العلماء العاملين انهم يحكمون بجلها ويشربونها ووجدت في نفسي

في كراهة التيب
فعله اصحاب الاشباه
ان الاصل في الاشياء
الاباحة عند بعض
الخفية اي بسدي
ثم اعلم ان معنى
التوقف هو اننا
لانظر ان الحكم
عند حظر الاباحة
ومع ذلك لا عقاب
على الفعل وتركه
ومعنى الاباحة هو
عدم العقاب على
الانتفاع به على
ما حقه صاحب
التوضيح في باب
المعارضة والرجوع
فاذا تمهد هذا
فنقول ما صرح به
علامة يندر العيني
من علمائنا الخفية
في رسالة المعلقة
بالذخاير والفتوة
وهو الفاضل المحقق
الذي شرح البخاري
والهداية والكنز
ونحوه المأكول
غيرها من المولفات
الجميلة ان الفتوة
المعروفة باقية
على اصلها وهو
الاباحة لعدم بين
دليل الحرمة فيها
في السكر والخبث
والسرف والاذى
واللعب والاهو
 وغيرها بل هي من
الطيبات اذ هي مالم
يستخسها الطباع
السليمة ولم ينزعها
في الحقيقة كما في
تفسير سمرقندي
والحنفي فيجوز
شرب الفتوة ولما
منع عن ذلك شرعا
اذ الطباع السليمة
لا يستخسها بل
يحصل بها نشاط
وطيب خاطر لا
يشاء غيرها ضرر
بل ربما تكون
مخرقة على
زيادة العجل
فتجدد حكمه
فان كان ذلك
طاعة فشرها
طاعة وان كان
مباحا فباح اذ
قد نضوا على ان
اللوسائل حكم
المقاصد لا يبع
قياسها على
غيرها في
التحريم لعدم
وجود علة
المقتبس عليه
فيها من اسكار
واضرار او خبث
لما قد منا
غيرها غير
موجود فيها
وبطلانها افني
كثير من
العلماء
والمشايخ
منهم شيخ
الاسلام
الرنقي
والقاسمي
احمد
البنيني
وصاحب
مجمع
العفار
مذكورة
في كتابه
وتبعهم
في ذلك
خير الدين
الرملي
كما ذكره
في شرح
الاشباه
ومثربونها
قد رايت
كثير من
العلماء
العاملين
انهم
يحكمون
بجلها
ويشربونها
وجدت في
نفسى

في شرها معونة على مطالعة الكتب وقيام الليل لكونها مرافقة الكسل والنوم
 هذا ما اطلق عليه الجاهلون مستحلبا فلما جال لاحد ان يحكم بكرهتها فافلتا
 عن حرمتها هذا واما ما اجاب به مفتي الروم ابو السعود المرحوم عن سوال
 سراج اليبان القهوة هل هي مباحة ام لاية قوله الافتابا مباحة ما الك اهل
 النجور على تعاطيه مما لا يكاد يجرى عليه من يخشى الله ويتقيه فليست بوضوء
 اولاد ليل على صحة هذا الجواب اصولا ولا شواهد فروعا فمن تأمل ما حررنا
 يظهر له حقيقة ما قلنا هذا وقد اعترض بعض من تكلم في حرمة الدخان بهذا
 الجواب وسوى بينه وبين القهوة في الحرمة وهذا مما لا يرضيه من عقل سليم
 اذ طبع مستقيم فضلا عن عالم تقى واجماع الفسقة لشربها لا يثبت حرمتها كما
 لا يخفى على من له نعيم في فن الاحكام وادب قوله فلا اعتبار بقوله من انت حرمتها
 بهذين الامرين هذا مما لا اعتبار فيه انتهى كلام البدر العيسى وقد شرح الطريقة يجب
 افندي عليه رحمة الغنى في اذات البنين اما القهوة فهي نبت لطيف وشيء شريف
 وامر مزيغ قد اظهره الله على يد بعض اوليائه واستاعرها بين الناس وعلمائه وغيرها
 وحق لها اتقن لما فيها من الاوصاف الحميدة والصفات الشريفة كتبع النوم
 وازالة الغموم والتنشيط للعبادة والارغيب للطاعة وترقيق الغداء وهضم
 الطعام وتسخين البدن وتحليل الاطعمة الردية وغيرها من الاوصاف
 الفاضلة فهي حلال كما لا يزال وقد ذكره كتاب تبيين الحارم للشيخ سنان
 استاذ على القاري عليه ما رحمة البارز لما القهوة التي شاعت في زماننا
 في البلدان فلا وجه لحرمتها فانها لا تستر كثيرها ولا تضر المزاج الا ان شربها
 ولا صفة من صفاته ولا عقل وفهم ولا يمنع عن اداء الفرائض والواجبات من
 بل يقوى عليها وليس فيها نفس يدر على حرمتها ولا لها نظير من الحماض فيقال
 عليها واما شربها باللهو والطرب على هيئة الفسقة فهو حرام كما ذكرنا في
 التمثلت وبالجملة لا يذهب على حرمتها الا جاهل ومتعصب انتهى قال بعض
 العلماء قهوة البن تذهب غم القهوه انت الحماض والعالم نعم المراد من شره اهل الله
 فيه المشفاء لكن اراد الحكمة بين العباد يطعمها قشر اقله كمنه في نكته انفسك

طهر العصى
 عن السطاح
 لعمري

ولونه المداود كاللبن الخالص في حلها ما خرجت عنه سوى بالسواد
 هو ما الله على جاهل يقول في حرمتها بالعناد وإنما الأكارم منها فقال الألبا
 كل كثره تعدد الطبيعة خصوما يذوي الامزجة اليابسة وأما استعمالها
 على الشبع فقد نهى الأطباء عن استعمال المشروبات عقيب استعمال الغذاء
 قلت فيه نظر لأنها ليست من المشروبات الباردة المفزة بل من الحارة
 النافعة كعظم الطعام وترقق الغذاء وتسخين البدن وغيرها كما مر أنفا
 قال بعض الأطباء وأضر الطعام طعام بين شرابين وشراب بين طعامين
 يحتمل أن المراد من هذا الشراب الماء البارد وشراب القهوة على الجوع تنفع
 أصحاب الامزجة الباردة الرطبة وشرابها حارة اولى وتامة في حال الضيق
 اسهرى وقال على التاري في شرحه عديم العلم واخطار الآلات ونظمت في
 اى المناول في ادارة الكعبيين وكحوله من اللبن والماء والقهوة الخامة
 المصنوعة من البن وقشره فانه اذا اجتمع قوم في مجلس والساقى على قاعدة
 يده ورجاس واحد على جماعة واحد بعد واحد فانه محرم للتشبه باهل الشر
 ومن تشبه بقوم فهو منهم حتى حرم تشبه الرجال بالنساء والعكس وحتى قيل
 تنكر السنة اذا صارت شعارا اهل المدحمة اسمى اول فية ما فيه كما قال
 صاحب الفتاوى الهندية ما قلنا عن السراجية ان التشبه فيما يتعلق به مصالح العباد
 لا يضر فان قيل ان القهوة من الشبهات فلا بد ان يميز عنها اجبت بما قاله صاحب
 غيره من الفقهاء المنى زمانا هذا زمان الشبهات فعلى المسلم ان يتقى الحرام المعاني
 فانه لا يحد شيئا لا يشبهه فيه كما قال العارفى في شرح الارطين ان كثرت
 الشبهات وقلة الخلاله اوجبت ان يكون الورع مخصصا في ترك المحرمات
 بقدر الاحتياط من الشبهات مما لا يمكن اوله ولا اهل التقوى اليق واجرى اللزم احطنا
 من المتقين المخلصين بتوفيقه وكرمه وأما الاقوال في حق الذخات ما قال العلامة
 العيني عليه رحمة الفوق ان الورق الاقوى المسمى في ديارنا بالتمق ليس على اسم
 وهو الاباقه اذ دليل الحريمه فيه ظاهر بوجوه الاول السكر لانه في حال الاستعمال
 كما اخبر به جماعة من مشايخنا من عملية التلغز الخبيث وهو ضد الطيب كما انطبق عليه

اهل

اهل البغية والتفيرا والطباع السليمة يستحسنة وكل ما يستحسنة الطباع السليمة
 فهو محرر من غير صريح وهو قوله تعالى في سورة الاعراف في محل الهم الطيبات ومحررهم
 الخناث واستدل الفقهاء بهذه الآية على ان ما حرم من افعال الحيوان انما هو كونه
 ادم شوب والذكروالمثانة والقبل والعدة والمرارة والحصى وعللوا بان
 الاستحسان به يستحسنها الطباع السليمة فكانت محرمة كما في ذبايح البع
 المعلاة الكاشاة الثالث الغشس وهو ينفر عن الطبع السليم ويستقصه العقل
 المستقيم كما في قوله تعالى في سورة النحل والحق في غيره في سورة الاعراف وغير
 قوله تعالى ان الله لا يامر بالفتنة الا بالار فالطبع السليم والعقل المستقيم لا يرغبن
 عند استفعال هذه المشغول على الهمة المعروفة فكانت من الفتنة وقد جرت
 عادة سبحانه وتعالى ان لا يامر الا بحارم الاخلاق واحاسن الافعال لا ينهاي
 الا عن الفحشاء والمنكر والبغى فانصت به آيات القرآنية والاحاديث النبوية الراجح
 الاذن فان سلبية اللاهية عن استفعال تروى المسلمين والملائكة الكرامين
 وامر اذية الحاصلة من عن الغم الحاصل عن مصه اشد من ذلك خصوصاً في
 سب الله تعالى فانه لا يرجي له قبول طاعة واجابة السعال حاجة كيف وان
 معتن مشروعية السعال هو الاستعداد بتقنية التوقا زالة مع سبته من
 المحلوف وسفرة الاستئذان لمناجات الرب تعالى وتقدس اخرج البيهقي
 في شعب اليمان عن جابر مرفوعاً اذا قام احدكم من الليل فليستتر فان
 اجدكم اذا قرأ في صلواته وضع ملك فاه على فيه ولا يخرج فيه شيء الا دخله
 في الملك واخرج الشيخان عن جابر مرفوعاً من اكل السموم او البصل او
 الكراث فلا يقرب من مسجدنا فان الملائكة تشاذي من مما تأذي بمهنة يتوادم
 واذية المسلم حرام بالضر فقد قال النبي صلى الله عليه وسلم من لم يمتنع من
 اذية ومن اذية فقد اذى الله تعالى رذاه الطير اذية الاوسطه من الحسن
 اسناد حسن الحاشية السرف اذ لا تنفع في مصه عذاد او دواب بل زجبا
 نضر بالبدن كما شفا بعد في كثير من ابتلى بملحه فضلع عن اخبار من ابتلى
 بدم ترك وجهه باله فثابة بالنفس كقوله تعالى ان المبدئين كانوا احران
 الا اسين الامة وكقوله تعالى ان مشرفين هم اصحاب النار وفي نصار الاحساب
 ان استعمال المضرحم يسمى قلت ان ما في آيات الاله ولسادس الاله

والاستنار عن العادة وخذلهم جدا وحسبك في ذمه قوله تعالى وان ليس
 للانسان الا ما سعى والسابع الكسل والفتور خصوصا اذا لم يتزين به في
 وقتة كما في الصبح وغيره واستعادة النبي صلى الله عليه وسلم من الكسل كما قال الامام
 انه اعوذ بك من الكسل والثامن حب الفسقة ومخالطتهم وبغض العالين
 ومجانبتهم والمراغ من احب وفي الحديث افضل الاعمال الحسنة لله والبغض
 لله والتاسع تكثير من البراق من فمه وتجنبس اطرافه وتلويت الاثواب
 واصفر الحية وشاربه وورد اول ما يسأل عنه في القبر الطهارة والنظافة
 من الايمان كما شرع تنوير الابصار والعاشران من شرب الدخان قلما
 يوجد اجتنابه من سائر المناهي في المنكرات وهو مشاهد خصوصا في
 هذه الزمان من الخمر والعموم قبل الصغرة بحال الكبيرة والكبيرة بحر
 الحى المغر والحادى عشران شارب الدخان الا فزنجى صاحب بدعة معصية
 لما روى واياهم ومحدثات الامور فان كل بدعة ضلالة وكل ضلالة في النار
 والثانية عشران لا يكون شارب الدخان متقيا لان التقوى امثال
 المامورات واجتناب المحذورات وهي زاو العاذ حيث امر بها العلي وياكم
 لقوله تعالى ولقد وصينا الذين اوتوا الكتاب من قبلك ان يعقوا الله واوليائه
 في الحديث اوصيكم بتقوى الله والثالث عشران يكون اثم الاثم ما نهى
 للتحريم او لكرهه لما ورد في حديث حسن الاثم ما حاك في صدره وورد
 في النفس وان افترق الناس او وان افترقا المقتول كذا في شرح الاربعين
 والرابع عشران لا يكون صاحب حياء لما ورد في الحديث موفوعا من لا يسمي
 من الناس لا يسمي من الله والحياء والايمان معونان والحياء هو الدين
 كله واذا لم تسع فاصنع ما شئت والخامس عشران يكون ضالا او مضلا
 حيا اذا كان من العلماء يكون سندا ودليلا للشاربين الجاهلين والسابع
 عشران الحرف على شاربه اذا بعث من قبره يوم القيمة ان يوجد له الشرع في
 كسار الجوز صاحب الطنور وغيرها كما ورد في الحديث كما تعيشون تموتون
 وكما تموتون تحشرون كما في الحديث الثمين لمن الجعنين والسابع عشران
 مادة الكرم استعمالها اذا اراد ان ينام ينام وفيه فقه القصب العياض ابا
 تاركا سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم لانه كان يحتم قوائمه قبيل بسورة قل يا

يا ايها الكافرون وبقوله اللهم قن عذرك يوم تبعث عبادك كذا في جامع
 الصغير وفتن الدخان لا يعد ولا يخفى وهذا ينبغي لمن له ادنى بصيرة
 وانصاف ونصيحة واما القول بان في استعماله نفعاً لبعض الامراض
 كالبا سدر والنزلة وما طل اذ خذاق الاطباء لا يستعملونه في التداوي
 وقد اثاروا نفعه فاي عاقل سيف ماله في الاضرار الذي جعل الله تعالاه
 القيام فليست استعماله فائدة دينية او نبوية فيكون اما لعبا اولوا
 او عبثاً اذ قد نصوا على ان الفعل الاختياري المقصود الصادر عن الخلف
 ان لم يتعلق به غرض صحيح بان لم يتوقف عليه فائدة دينية او نبوية
 فهو داء الربيع العيب واللعب والرهو والحل حرام لان هذه الاشياء
 المذكورة في القرآن الاعلى سبيل الذم سوى موضع واحد هو المستثنى من
 اللعب في قوله عليه الصلاة والسلام كل شئ من اهل الدنيا باطل الا لثمة
 انتفاعك بقوسك وتاه بيك فرسك وما اعتك اهلك فانهم من اللق
 رواه الحاكم من حديث ابن مبرزة قال صحح على شرط مسلم وزاد في رواية
 جابر ومثنى الرجل بين الصنفين وكذلك في رواية اسحاق بن راهويه
 والموضع المستثنى في القرآن قوله تعالى عن اخوة يوسف ارسله معنا
 غد اربح ويلعب على قزاة النون فان المراد باللعب احدتها استثنى في هذا
 الحديث فان المفسرين قد اجمعوا على ان المراد به الاستيقا بالرمي الصيد
 اذ عرفت هذا عرفت حرمة استعمال ورق نبات مستوم على هذه الامة
 المسمى بالثمن فلا يخفى على من علم الاعامى مزدول او على المزدول بل لعله انه لا
 يخرج عن العباير وقد نصوا على ان الصغيرة ثقلياً كبيرة تخفى اشياء
 انما صار عليها والتهاد به والفرج بها والافتقار بها وصدورها عن العباد
 به فيها كما ذكرنا في شرح الجوهرة التوحيد فكلها موجودة في استعمال ذلك
 الميت القبيح ومن الجارفين القاصرين من علم محل هذه المشوم فيما شرع
 على الاشياء والنظار وقد خذ احدرة بعض المجدولين حيث سود اوراقه
 في الرسالة في حله فقال ومضل واما نهى السلطان عن استعماله فلا يخفى

دليل على حرمة ذلك راسا كما جعله دليلا على حرمة صاحبه المختار
 في استنباطه فخرج من باب الصراحة في غاية منهية عن ايجاب التقدير على المستعملين
 كونه غير معصية او طاعة اول الامر واجبة فيما ليس بمعصية كما نصوا على
 ذلك ان نهيه عنه ظاهر في جميع البلاد الا في السلطنة عن استعماله علينا ومع ذلك
 وضع سبيلين زمانا مكوسا على مزارعيه وباي صفة ومن اصاح به هذا
 الباب الشيخ حسن الشربلاني الذي في شرح منظومة ابن وهبان المسمى
 بتيسير المقاصد حيث جعل فيه هذا المشهور واخلاص قوله تعالى وتحريم عليهم
 الخبائث وصرح بكونه مفطر للصوم وبلزوم منع باي صفة وله دره اسمي كلام
 الصفي وقال عالم محمد كوزل حصارى في رسالته المتعلقة بالدخان اعلم ان
 بيع الدخان على ما يقتضيه قاعدة الشرع باطلا كما لكهات التي يلعب بها
 الصبيان وقد صرحوا انه لا يضر الا لله فلا تضمن بالاطلاق ولا يجوز بيعها على ما
 في الفتنة والخمر ان كان مباحا وطعنا لكنها تصح للتجمل والساعة التامة والارادة
 العاطش ان لم يوجد ماء وخموز الدواي بها ان الخمر الدواي فيها فليست الاطلا
 ما لا تقوم ما فلا يجوز بيعه ثم صرح صاحب المختار بقيل كتاب القريط ان ما
 قامت المعصية بعينه بل بغيره تجوز الا في بعض احوال كذا في النهر الفائق انتهى
 وقد استدل بعض اساتيدنا على رخصة الدخان بقوله تعالى في صفة الضريع
 لا يمس من ولا يفي من جوع وجه الاستدلال ان تناول الدخان تشبه بهل النار
 وقد صرح البرزقي وغيره كراهية اكل الطين وعللها بانه تشبيه بغير عود انتهى
 كلامه وصرح رجب افندي في شرح الطريقة المحمدية ومن الاسراف الذي
 صرف الى المعاصي والمنافي استراة الدخان الذي طرقت هذا الزمان من قبل
 الكفرة العدو لاهل الايمان وابتلى به العوام والنواص ويسر بونه بتمن حال
 فيدخل في الاسراف الجرام مع نعت راحته واذية المؤمنين وقد جاء في الحديث
 كل مؤذنة النار وقال الفقهاء كل من وجد في راحته كراهية يتأذى بها الا ان
 يلزم اخراجه من المسجد ولو جرحه من يده او رجله دون عيبه وشعره فعل
 هذه الائمة اخراج كثير من الائمة والمؤذنين من المساجد بشرط ان الدخان
 الخبيث للراحة الكراهية ثم قال الشيخ احمد الرومي في بعض النسخة فلم يكن
 في استعماله الاستسوية الشباب والابدان وكراهية الريح والانتان كغيره
 للمعاقل عن استعماله بل لو لم يكن في استعماله الا احياء حسنة الكفار الذين اخبرهم

٢٠

حدثنا
في
١١

اخرجه في بلاد الامم توصلوا الى ضرر اهل الامم الكفر باعتناء علي بن ابي طالب
 عن ابي ثعلبة هذا هو الحق الذي عليه القبول وفيه حقيقة قد كثرت الادلة
 والاقوال في شرح التنوير معزيا عن ابو القزويني قال حدثت الثمن مائة
 في سنة ثمان وعشرين بعد الف يدعي شارحها انه لاسكر وان سلمه فانه
 مقبول وهو ما حدثت احمد بن محمد بن سلمة قالته في رواية عن ابي عبد الله عليه السلام
 عن كل سكر وسكر افرجه ابو داود والمقر كل شراب او الخمر وما يارب فيه
 فتور وشفاء والكسار كما في تفسير الطائفة وتحرر كل البذر والخمشين وهي
 ورق القنب والاقيون لكن دون حرمة الخمر فان اكل تشاؤم من ذلك لا احد
 عليه وان سكره بل يعجز كذا في الجوهره وكذا حرمة جوزة الطيب لكن دون
 حرمة الخمشين قاله الصنف ونقل عن الجامع وغيره ان من تامل جعل البسج
 والخمشية فهو زنديق مبتدع بل قال عم الزاهدي انه يكفر ويباح قتله وعن
 ابن حجر المكي انه صرح بتحريم جوزة الطيب باجماع الامة الاربعة وانها مسكرة
 واجمعت الامة على تحريم الخمر وانه يفسد بها وينفق بذلك مع اعتقاد كثير
 فانه يستعمل الكفر به كونه واجب قتله اخرج الشيخان عن ابن عمر ان رسول الله
 صلى الله عليه وسلم قال كل مسكر حرام وكل مسكر حرام ومن شرب الخمر في الدنيا ومات
 لم يشربه في الاخرة واخرج مسلم عن جابر ان رجلا قدم من جيثم وجيثان
 من اليمن فسلله رسول الله صلى الله عليه وسلم عن يشرب بونه يارضم من الذرة
 يقال المرز فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسكر هو قال نعم قال رسول الله
 صلى الله عليه وسلم كل مسكر حرام وان على الله عهد لمن يشرب المسكر ان يسقيه من
 الحبال قال عرق اهل النار او عطارة اهل النار عن ابن عباس ان رسول الله
 صلى الله عليه وسلم قال كل مسكر حرام وكل مسكر حرام ومن شرب مسكرا نجست صلواته
 اربعين صباحا فان تاب تاب الله عليه فان عاد الرابعة كان حقا على الله
 ان يسقيه من طينة الحبال قيل وما طينة الحبال يا رسول الله قال صد يد اهل النار
 وفي حديث ابن دؤاد عن عبد الله بن عمر بن العاص من شرب الخمر حلال في طينة
 لم يقبل الله منه صلاة سبعة اشهر وان ارعاه يوما وان مات فزها مات كافرا
 واخرج الترمذي عن انس قال رسول الله صلى الله عليه وسلم في الخمر عشرة عاصرها

ومات وهد منها
لم يقب منها

ومعتبر ما شاردها وساقها وما ملها والمجولة اليه وبايعها ومبايعها وواهبها
 والكل منها واخرج النسائي عن عثمان بن عفان قال اجتمعوا في الخمر فانهام
 الغنائم والله لا يجتمع مع الالمان وادمان الخمر لا يشك ان يخرج احدهما صاحبه
 وفي الجامع الصغير عن عمرو بن العاص ستارب الخمر كعبه الوثق وشارب الخمر
 كعبه اللات والعزمي وعن جابر بن عبد الله ان رسول الله صلى الله عليه وسلم
 قال دخل مسكر هرام وما سكر منه الفرق فله الكف احرجه ابوداود والنسائي
 وفي رواية له الحسوة منه حرام الفرق بالتحريك مليا التسعة عشر طابا بعدد
 والاحاديث في حق الخمر كثيرة فمن اراد تفصيلها فليرجع الي الكتب الستة وفي مئة المعنى
 سئل النبي عن الخمر في الاحح حمة السكر في كل طلة وفي شرح القباية للقاري
 واعلم انه يجد لشرب الخمر ولو قطرة ايقله عليه العملاء والسلام من شرب بخر فاطلده
 الى ان قال فان عاد الرابعة فاقبلوه ورواهما بلال بن رجم الله فوجد
 مسل ناطق بكلف شرب الخمر ولو قطرة او سكر من بنيد فحوزه من المسكرات
 الحسية غير الخمر اى مسكر كان به يقى والسكران من لا يفرق بين الرجل والمرأة
 والسماء والارض وقال الامن بحسب كلامه غالبا فلم يصفه مستقبلا بل سكران
 والقنوي على قولها الضعف دليل الامام كذا في فتح القدر لان اتهامه وعن ابو يوسف
 السكران الذي على الحد يقل بالاريا الكافرون فلا يقدر بقراتها لان تحريم الخمر نزل
 فيمن شرع قراتها اعد ما تصدرون لان عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه
 صنع صنعا ما ودعى اليه ناسا من اصحاب رسول الله صلى الله عليه فاطعمهم
 وسقاهم الخمر وحضرت صلاة المغرب فقدموا احدهم لصلى بهم فقراء
 قل يا ايها الكافرون اعد ما تصدرون محذوف حرف الا الى اخر السورة فانزل الله
 عز وجل يا ايها الذين امنوا لا تقربوا الصلوة وانتم سكارى حتى تعلموا
 ما تقولون الا ان كانت قبيل الحائز ونحوه فتاوى الهندية ممن شرب من
 المتصفين المثلث وسكرته حد وفي جامع المحقق السكر من الاستربة المتخذة
 من الجيوبات كالخبيبة والشعير والذرة من العسل والفرياد وهو الموت
 الاسود وغيرهما حرام بالاتفاق لان السكر من البنج يقع طلاقه ويحد لغيبه
 هذا الفصل من الناس كذا في شرح القباية لعلي الطارقي وفي در المختار شرح نور
 الابصار وحرم الاستربة كلها محمد اى المتخذة من العسل والنوت والبن ونحوها

ونحوها مطلقا يعني قليلا وكثيرا وبه يعني وذكر انه مروى عن الكل
 وفي طلاق النزائية وقال محمد ما أسكركه قليل فكثيره حرام وهو نجس
 ايضا ولو سلفها المتعارفة زمانا انه يجد زياد في الملتقى ووقوع طلاق
 من مسلفها تابع الحرمه والكل حرام عند محمد وكنا عند مالك والشافعي
 وبه يعني والتفصيل في فروع الفقه واصولها فلا حاجة الى تفصيل في البحث
 عنهما ثم قال علامة العيسق عمده بان اكثر اهل زماننا يطلبون علمه
 لا يقبلون الحق ويقولون قد انقضت اهل الاجتهاد قبل حدوث الدخان
 و ان يوجد في كتب السلف فعل صريح يدل على حرمة فنعى على امته قلت
 هذا قول كاسد ودليل فاسد **الاستحاج** غير المجتهدين قد استخرجوا
 من ادلة المجتهدين احكاما للحدوث الواقعة في رضهم ودينونها في كتبهم
 الايون فانهم قد صرحوا بحرمه لكونه محلا للعقل كما ذكره الحدادي في
 شرحه القدر ورتى واختاره الغزالي في تنوير الابصار مع انه محدث وقال
 على التتاري في شرح الاربعين صرح علما وانا ان الايون حرم كله واذا اعتاد
 بحريمه استعماله انه ليس في كتب السلف من المجتهدين حكم صريح والذي
 يظهر ان القاعدة المطبوعة كافية لاستخراج الاحكام بصانته الملك
 العلام كما لا يخفى على المتيقن فكان امثال ذلك مجزى بلا قياس وليس
 لاحد ان يقول قد انقضت اهل الفروع ثم القول بانقطاع اهل الاجتهاد
 ليس مسلم على الطلاق بل المنقطع المجتهد المطلق وهو المجتهد في المذهب
 وعليه حمل كلام صاحب الخلاصة في كتابه القضا وليس احد من اهل ذلك
 الاجتهاد في زماننا واما المجتهد المقيد وهو المجتهد في المسائل فلا يخفى
 انه موجود في كل عصر انتزاعا منذ ابده ويدل عليه ما قاله سعد الدين
 التتاري في التلويح اذ منصب الاجتهاد في زماننا انما يحصل بممارسة
 الفروع فهي طريق اليه في هذا الزمان ولم يكن الطريق في زمن الصحابة
 ذلك ويمكن لان يسلك طريق الصحابة انتهى والمخاض ان هذا الزمان

قد كثرت فيه الاشرية المحرمة بين الحواصم والعوام اعادنا الله الملك العالم
 فلا بد من الامر بالمعروف والنهي عن المنكر لقوله تعالى انك منكم امير يا مرون
 بالمعروف ونهون عن المنكر وقوله صلى الله عليه وسلم من رأى منكماً منكم فليقم
 بيده فان لم يستطع فليسانه فان لم يستطع فليقلبه وذلك اصنف الايمان
 رواه مسلم عن ابي سعيد الخدري وكذا الامام احمد في مسنده والاربعه
 في سننهم وفي قداسة المفسرين ان الامر بالمعروف والنهي عن المنكر باليد
 على الامراء وباللسان على العلماء وبالقلب على العوام ويشير الله بقيد
 الاستطاعة في الحديث فبدل عليه قوله تعالى لا يكلف الله نفساً الا
 وسعها وقال علامه الحلال في شرح العصديه والتمنك ان كان حراماً فوجب
 النهي عنه وان كان مكرهاً كان النهي عنه مندوباً ولا يشترط في الامر بالمعروف
 والنهي عن المنكر كونه مازداً من طرف الامام او العلي بخلاف المعتزلة كما في
 شرح المواقف بشرط ان لا يؤدي الى الفتنة وان يقطن بقوله وان لم يقطن
 لم يجب اذا كان باعثاً الى الفتنة يكون حراماً ويلزمه ان لا يحضر المنكر ويعتزل
 في بيته نظرا لراه ولا يخرج الا للضرورة ولا يلزمه مفارقة تلك البلدة فاذا امن من
 من الفتنة بسقت اقرها رشعاً الاسلام انتهى وقد اذنت وقت فرائض القائل التزام
 عن تسويد حكم الفتوة والاشربة فرحم الله امرأ عرف قدره وترك الحد والعضا
 ولم يسلك طريق اللجج خوفاً من رب العباد والمخد له على تمام هذه الرسالة
 والصلاة والسلام على محمد خير البرية وعلى اله وصحبه اجمعين ورحمة الله

على عباده الخالصين

م

f. 21v

»U ime Allaha, Milostivog, Samilosnog!

Hvala Allahu, koji je objavio *Qur'ān* da bi razlučio dozvoljeno od zabranjenog, i koji nam je njime dao prednost nad ranijim narodima time da znamo i da izvodimo zaključke. I blagoslov i pozdrav Muhammadu, najzvučnijem čoveku među ljudima, i porodici njegovoj, i drugovima njegovim, izvorima znanja i svetiljkama u tmini!

A potom. Muštāfā, sin Muhammadov, Prušćak, onaj kome je potreban Allah, Stvoritelj, veli: Kada me je jedan od vrlo uglednih ljudi upitao laskajući mi i odajući mi razna priznanja, o kafi, duvanu i zabranjenim pićima — a on sam je bio učeniji od onoga

koga je o njima upitao — mene je obuzeo verski zanos i islamski žar da ove stvari objasnim ukratko, izbegavajući opširnost, kratkim rečenicama.

Kada se duvan, u Grka i Arapa zvani »tutun« a u Persiji »tanbaku« rasprostranio, islamski učenjaci su počeli da istražuju da li je zabranjen, pa su neki tvrdili da je zabranjen, ali slabim dokazima, a neki među njima su to fanatično branili i u tome preterivali, čak su i kafu zajedno s njim smatrali zabranjenom. Neki manje učeni bili su skloni da veruju da je dozvoljen jer su u to vreme i sami došli u iskušenje [da prihvate] ovaj porok, smatrajući da je prošlo vreme mudžtehida¹ i da je on (duvan) u principu dozvoljen; To je poteklo od rdavih učenjaka — tâ Verovesnik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao je: »Za svoje sledbenike ja se doista ne plašim antihrista, već se plašim poznatijih učenjaka koji će biti u zabludi, pa će i druge odvesti u zabludu.« I ja sam napisao ovu nepristrasnu raspravu o kafi i piću prema principu naših hanefijskih učenjaka zato što lakoumni ljudi misle da ne može da bude loše ono što učeni ljudi rade, mada to može da bude gore od najgoreg — pa razmisli! Zato se i prenosi:⁴ »Teško neukom jedanput, a učenom sedam puta!« Tačno je i: »Jedan od onih koji će podnositi najteže muke na Sudnjem danu je i učen čovek kome Allāh nije dao da se koristi svojim znanjem.« Rečeno je i: »Iskvarenost učena čoveka je iskvarenost čitavog sveta.« Aṭ-Ṭabarānī⁵ i imam Aḥmad⁶

¹ Mudžtehid (muḡtahid — marljiv, vredan, onaj koji je postigao najviši stupanj u znanju) je islamski pravnik koji je mogao da donese pravni propis na osnovu *Qur'āna* i tradicije (hadisa) sledeći svoje lično mišljenje. Osnivači sve četiri versko-pravne škole, kao i nekih drugih škola u islamu imali su rang mudžtehida. Međutim, početkom X veka među islamskim učenjacima bilo je opšteprihvaćeno mišljenje da su svi problemi obrađeni i da više nema potrebe za donošenjem novih pravnih propisa, i od tada nema više ni mudžtehida. Svi novi problemi, prema mišljenju islamskih pravnika, mogli su se rešiti analogijom (vidi nap. 45).

² Na ovom mestu, kao i na kraju svoje rasprave, Muṣṭafā Pruščanin kaže da piše, tj. da je napisao, raspravu o kafi i pićima, izostavljajući duvan iako je na samom početku svoga rada naglasio da je bio upitan za mišljenje o kafi, duvanu i zabranjenim pićima, i u svojoj raspravi prilično pažnje je poklonio

raznim mišljenjima o duvanu. Razlog što je tako postupio najverovatnije potiče otuda što se na arapskom i na turskom jeziku kaže *piti* duvan, a ne *pušiti* duvan, pa je govoreći o zabranjenim pićima, tu podrazumevao i pušenje tj. *pijenje* duvana. Kafu je, međutim, izdvojio, iako se i ona pije, zato što je nju smatrao dozvoljenom.

³ Hanefija (al-ḥanafīya) je pripadnik jedne od četiri ortodoksne versko-pravne škole u islamu, koja ima najviše sledbenika, i to u Turskoj, Indiji, Pakistanu, Avganistanu, SSSR (vidi nap. 15).

⁴ Da je rekao Muḥammad.

⁵ Sulaymān b. Aḥmad. b. Ay-yūb al-Laḥmī AT-TABARĀNĪ (umro 260/873) sastavio je više zbirki hadisa (GAL S I, 271).

⁶ Imam Aḥmad je Aḥmad b. Muḥammad IBN HANBAL (umro 241/855), osnivač jedne od četiri ortodoksne versko-pravne škole u islamu. Njegova zbirka hadisa *Musnad* sadrži oko 30.000 hadisa (GAL I, 181).

prenose od Ğabira,⁷ Allah bio zadovoljan njime, da je Verovesnik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao: »Najviše se plašim da moje pristalice imami ne odvede u zabludu.« Razlog za ovo je u tome što će neuki pasti u bezbožništvo ako učenici ljudi budu radili ono što je zabranjeno i ako to ne budu izbegavali, jer će rezonovati: da to nije po mišljenju učenih ljudi dozvoljeno, oni to ne bi činili.

f. 15^v

I počinjemo uz Allahovu podršku i pomoć — On je meni dovoljan, a divan je On zaštitnik, i divan je On gospodar! — izlažući najpre principe i pripremajući ih da se na osnovu njih donese sud, i velimo: Znaj da je po mišljenju nekih hanefija princip u svim stvarima *tawaqquf*.⁸ To su prihvatile aš'arije⁹ i svi ljudi od hadisa¹⁰ — navodi al-'Azmi [u komentaru] na *al-Manār*,¹¹ i autor *al-Mizāna*,¹² a autor *al-Badā'ij*¹³ daje mu prednost. Autor *al-Manba' fi šarḥ al-Mağma'*,¹⁴ u [poglavlju] *as-Siyar* kaže da je to mišljenje svih sunnija,¹⁵ a i sam ga smatra ispravnim. Međutim, među hane-

⁷ ĞĀBIR b. Abdallāh b. 'Amr (umro 74/693) je jedan od Muḥammadovih drugova (šāhib pl. ašhāb) koji su predali najviše Muḥammadovih suneta (sunna — dela, izreke i prečutna odobravanja Muḥammadova (vidi nap. 57).

⁸ *Tawaqquf* doslovno znači zastajanje, zaustavljanje. Ovde se misli na potrebu da se zastane i razmisli pre nego što se donese sud o jednom novom pitanju.

⁹ Aš'arije (al-aš'arīya) su sledbenici Abū al-Ḥasana 'Alī b. Ismā'īl AL-AŠ'ARIJA (umro 260/873), teologa, kome se pripisuje odbacivanje racionalističkih, mu'taziljskih teorija, i ponovno uspostavljanje ortodoksnog islama.

¹⁰ Hadis (*al-hadīṭ*) je priča o rečima i delima Muḥammadovim i njegovom prečutom odobravanju tuđih reči i postupaka. Ljudi od hadicije — sunne (vidi nap. 57), oni kojima se pripisuje zasluga da su se specijalizovali u prikupljanju, doterivanju, prenošenju i izučavanju hadisa.

¹¹ Mušafa b. Muḥammad 'AZ-MIZĀDE (umro 1040/1630) napisao je glosu na delo Hafizaddīn Abū al-Barakāt AN-NASAFIJA *Manār al-anwār fi usūl al-fiqh* (GAL II, 196).

¹² *Mizān al-ḥaqq fi ihtiyār al-ḥaqq* je poslednje delo koje je napisao poznati turski bibliograf, istoriograf i geograf Mušafa b. 'Ab-

dallāh KĀTIB ĆELEBĪ — HĀĜĜĪ HALĪFA (umro 1067/1657; GAL II, 427).

¹³ *Badā'ij as-sanā'ij fi tartīb as-šarā'ij* je pravno delo koje je napisao 'Alā'addīn Abū Bakr Mas'ūd b. Aḥmad AL-KĀSĀNĪ (umro 587/1191). To je, u stvari, komentar na *Tuḥfa al-fuqahā* od 'Alā'addīn al-Manšur AS-SAMARQANDIJA (umro 539/1144; GAL I, 375).

¹⁴ *Al-Manba' fi šarḥ al-Mağma'* je komentar na *Mağma' al-baḥrain wa multaqa an-nahrain* od Muzaḥfaraddīn Aḥmad AS-SĀ'ĀTIJA, koji je napisao Aḥmad b. Ibrāhīm AL-AINTABĪ (umro 767/1365), kašaf az-zunūn II, 1601; GAL I, 382).

¹⁵ Sunnije (ahl as-sunna) su sledbenici ortodoksnog islama, tj. oni koji sebe smatraju pravim Muḥammadovim sledbenicima. Početkom XIV veka među sunnijama su se oformile četiri verskopravne škole (maḥhab pl. maḥāhib) koje su nastale iz potrebe za stvaranjem zakonskih priručnika u vezi sa pitanjima iz svakodnevnog života za koja u *Qur'ānu* i u hadisu postoje objašnjenja, kao i za ona za koja ne postoje. Pripadnici pojedinih škola nazvani su po svojim osnivačima. *hanefije* po Abū HANĪFI (umro 150/767), *malikije* po MĀLIK IBN ANASU (umro 197/795), *šafi'ije* po Muḥammad b. Idrīs AS-ŠĀFI'ĪJU (umro 208/820), i *hanbalije* po Aḥmad IBN HANBALU (umro 241/855).

fijama i šafi'ijama¹⁶ usvojeno je mišljenje da je princip u svim stvarima — dopuštenost, kao što je to izričito naveo Ibn al-Humām u *at-Tağrīdu* [?]¹⁷ a prihvatio Ibn Nuğaim u komentaru na al-Manār¹⁸ u [poglavlju] *al-Mu'āraḍa*, i odabrao ga Sa'daddīn at-Taftāzānī u poglavlju *Afāl an-Nabiyy* u *at-Talwīhu*.¹⁹ Autor *al-Hidāye*²⁰ u poglavlju *ad-Diyāfa* kaže da su stvari u osnovi dopuštene sve dok se ne dokaže da su zabranjene. Na isto je ukazao i u poglavlju *al-Ihdād*, u *al-Hidāyi*. Jednom rečju, da su sve stvari u principu dozvoljene pružaju dokaze tradicija i razum. Što se tradicije tiče, tu su reči Svevišnjega: »Stvorio je za vas sve ono što je na zemlji...«²¹ i Njegove reči: »Reci: ko je zabranio Allahove ukrase koje On daje robovima svojim, i lepa jela...«²² i tome slične. A u delu *al-Arba'in*, od imama an-Nawawija,²³ na kraju hadisa koji je ispričao Abū Ṭalaba²⁴ — a to je dobar hadis,²⁵ prenose ga ad-Dāruqutnī²⁶ i drugi najugledniji muhaddisi²⁷ — su njegove (Muḥammadove) reči, Allah ga blagoslovio i pozdravio: »... i prečutao je neke stvari iz samilosti prema vama, pa ih ne istražujte!« A komentator,

¹⁶ Šafi'ija (aš-šāfi'iyya) je pripadnik ortodokсне versko-pravne škole koja ima najviše sledbenika u Donjem Egiptu, Hedžazu, Adenu, Indoneziji, Maliju (vidi nap. 15).

¹⁷ Kamāladdīn Muḥammad b. Abdalwahid IBN HUMĀM (umro 861/1457) napisao je delo pod naslovom *At-Taḥrīr fī uṣūl al-fiqh* (Kašīr az-ẓunūn I, 358). Kod C. Brockelmanna naslov njegovog dela je *at-Taḥrīr fī uṣūl ad-dīn* (GAL S II, 91). U našem rukopisu je, verovatno omaškom, napisano umesto *at-Taḥrīr*, *at-Tağrīd*.

¹⁸ Zainal 'Ābidin b. Ibrāhīm IBN NUĞAIM (umro 970/1563) napisao je komentar na delo *Manār al-anwār fī uṣūl al-fiqh* od an-Nasafija, pod naslovom *Faḥ al-gaffār* (GAL II, 311).

¹⁹ Sa'daddīn Mas'ūd b. 'Umar at-TAFTAZĀNĪ (umro 791/1389) *at-Talwīh* (GAL II, 215).

²⁰ *Al-Hidāya* je poznati pravni priručnik, koji je napisao 'Alī b. Abī Bakr al-Fargānī AL-MARĠINĀNĪ (umro 593/1197). Tačnije rečeno, to je komentar al-Marġinānījā na sopstveno delo *Bidāyat al-mubtadi'* (GAL I, 376).

²¹ *Qur'ān*, II, 29.

²² *Ibid*, VII, 32.

²³ Abū Zakariyyā Yahyā b. Šaraf Muḥyaddīn AN-NAWAWI (um-

ro 676/1278) sastavio je najpoznatiju zbirku od četrdeset hadisa *Kitāb al-arba'in*. Zbirka, u stvari, sadrži četrdeset i dva hadisa (GAL S I, 682).

²⁴ ABŪ TA'LABA (umro 75/693) je jedan od Muḥammadovih drugoza ashaba.

²⁵ Za neki hadis se kaže da je dobar (ḥasan) ako je njegovo poreklo poznato i ako potiče od prenosioca koji je stekao ime kao kazivač hadisa u svome kraju. Njegov lanac kazivača (isnād) nije sasvim u redu ili nisu sasvim pouzdani svi njegovi prenosioci. On je manje autentičan od zdravog hadisa (ṣaḥīḥ) čiji je lanac kazivača besprekoran i pouzdanost njegovih kazivača utvrđena, a autentičniji od slabog (ḍa'īf) ili bolesnog (saqīm) kome se mogu stavljati primedbe kako u pogledu sadržaja, tako i u pogledu isprekidanog lanca kazivača i njihove pouzdanosti. Opširnije o hadisu vidi: M. Tajib Okić, *Islamska tradicija (Prilog izučavanju izvora šeriatskog prava)*, Sarajevo 1936.

²⁶ Abū al-Ḥasan 'Alī b. 'Umar AD-DĀRAQUTNĪ aš-Šafi'i (umro 385/995) je poznati šafi'ijski pravnik čija je zbirka hadisa *Kitāb as-sunan* (GAL I, 165).

²⁷ Muhaddisi (muḥaddiṭ pl. muḥaddiṭūn) su prenosioci i sakupljači hadisa.

a to je veliki učenjak al-Qārī,²⁸ veli: »To jest: ne istražujte ih i ne tragajte za sudovima o njima nego zaključite da su u principu dozvoljene, pa dozvoljene su, ako su korisne, a zabranjene su, ako su štetne, u svim verskim i profanim stvarima.« A moguće je da je zabrana [da se zapitkuje] postojala samo u njegovo (Muhammadovo) vreme, Allah ga blagoslovio i pozdravio, a to su reči Svevišnjega: »Ne pitajte o svemu i svačemu, ako vam se kaže pričinice vam neugodnost...«²⁹ A što se tiče razuma, pa Allah Svevišnji je sve stvorio da bi se svime koristili njegovi stvorovi, a ne On — hvaljen nek je i vrlo visoko iznad onoga što oni (nevernici) govore — i da bude podesno što je stvorio da time robovi Njegovi zadovolje svoje potrebe, kad im zatreba, pa ne bi bilo lepo da ih Allah zabranjuje — navodi se u *Mizān al-Uṣūl*.³⁰ A pravnici, naši drugovi, navode primere iz principa dozvoljenosti, jedan od njih je i onaj koji navode autori tekstova³¹ u poglavlju *Istīlā' al-kuffār*, da nevernici, kada ovladaju našim imecima i odnesu ih u svoju zemlju, postaju njihovi vlasnici. Ovo se, takođe, temelji na principu dozvoljenosti; dokaz za to nalazi se u *an-Nihāyi*³² i njenim komentarima. Drugi je ako jedan čovek uđe sultanu i bude mu ponuđeno neko jelo koje nije kupljeno za pare, a ako ovaj čovek ne zna da je to opljačkano, dozvoljeno mu je da jede, jer je to u principu dozvoljeno — ali, ako zna da je to opljačkano, onda mu nije dozvoljeno da to jede, zato što zna razlog zbog koga mu je zabranjeno, — zato što je ružno smatrati da je nešto pogano. Zato reči autora *al-Ašbāh*³³ da su sve stvari u principu dozvoljene po nekim hanefijama nisu ispravne. Znaj, zatim, da je smisao *tawaqqufa* u tome što mi ne znamo da li je Allah nešto zabranio ili dozvolio, pa, u vezi s tim, nema kazne ako se to učini ili ne učini. A smisao dopuštenosti je u tome da nema kazne ako se to učini — dokazuje autor *at-Tawḍīh*³⁴ u poglavlju *al-Mu'arada wa at-tarḡih*.

I kada je sve ovo izneseno, navedimo i ono što je izričito rekao veliki učenjak Badr al-'Aynī,³⁵ jedan od naših hanefijskih učenjaka,

²⁸ 'Alī b. Sulṭān Muḥammad AL-QĀRĪ' AL-HEREWĪ (umro 1014/1605), enciklopedista i polihistor (GAL II, 394; GAL S II, 542).

²⁹ *Qur'ān*, V, 101.

³⁰ *Mizān al-uṣūl fi natā'iḡ al-uqūl* napisao je 'Ala'addīn al-Manṣūr Muḥammad b. Aḥmad AS-SAMRQANDĪ (umro 538/1144; GAL I, 374).

³¹ Autori tekstova (aṣḥāb al-mu-tūn) su autori najpoznatijih pravnih tekstova uz koje su pisani brojni komentari, npr., al-Marginānī, an-Nasafī, al-Ḥalabī i dr.

³² *An-Nihāya* je komentar Maḥmūd b. Aḥmad Badraddīn AL-'AĪ-

NĪJA na *al-Hidāyu* od al-Marginānīja (GAL I, 376).

³³ *Al-Ašbāh wa an-naẓā'ir* je poznato delo iz pravne nauke koje je napisao Zainal'ābidīn b. Ibrāhīm IBN NUĠAIM (umro 970/1563; GAL II, 310).

³⁴ Ubaidallāh b. Maṣ'ūd IBN SADRASŠARĪ' AL-MAHBUBĪ (umro 747/1347) je autor dela *at-Tawḍīh fi ḥall ḡawāmiḡ at-Tanqīh*, koje je komentar na njegovo delo *Tanqīh al-uṣūl* (GAL II, 213).

³⁵ Badr al-'Ainī je Abū Muḥammad Maḥmūd b. Aḥmad b. Mūsā Badraddīn AL-'AINĪ al-Ḥanafī (umro 855/1451; GAL II, 52).

u svojoj raspravi koja se odnosi na duvan i kafu³⁶ — a on je uvaženi istraživač koji je komentarisao al-Buhārīja,³⁷ *al-Hidāyu*,³⁸ *al-Kanz*,³⁹ *Tuhfa al-mulūk*⁴⁰ i druga poznata dela — da je svakom poznata kafa u principu dozvoljena zato što u njoj ne postoji nikakav jasan razlog da bi bila zabranjena: ne opija, nije ogavna, nije rasipništvo, nije neprijatna, nije igra, nije zabava itd., naprotiv, spada u lepe stvari, nije ogavna zdravim prirodoma, to jest, one je ne izbjegavaju. Tako se navodi i u tumaču *Qur'āna* od as-Samarqandija al-Ḥanafija,⁴¹ i u drugim [komentarima], prilikom tumačenja Njegovih reči, uzvišen je On, u suri⁴² *al-Mā'ida*: »Reci: dozvoljavaju vam se lepa jela...«⁴³ Zato je dozvoljeno piti kafu i ne treba je šerijatom⁴⁴ zabranjivati; ona nije ogavna zdravim prirodoma, naprotiv, ona podstiče bodrost i raspoloženje; ona nije štetna, štaviše, ona nekad i podstiče na rad. Zato o ovome donesi sud — ako je on bogougodan, onda je i nju (kafu) piti bogougodno, a ako je on dozvoljen, onda je i [piti nju] dozvoljeno, jer oni (pravnici) izričito navode da je sud isti za uzrok kao i za posledicu. Upoređivati je sa drugim zabranjenim stvarima nije ispravno, jer u njoj nema raz-

³⁶ Badraddīn al-ʿAinī, o kome je ovde reč, nije mogao da napiše raspravu o kafi i duvanu, jer je umro 1451. godine. Ako pretpostavimo da je za kafu mogao da čuje, s obzirom na to da se ona u XV veku već počela da prenosi iz Arabije u druge krajeve islamskog sveta, za duvan se do tada nije uopšte znalo; on se u Evropi pojavio skoro sedamdeset godina posle smrti al-ʿAinīja, a u islamskom svetu još docnije. Kako je onda moglo da se desi da mu Mušṭafā Pruščanin pripiše jednu ovakvu raspravu, kada je očigledno da je on dobro znao ko je al-ʿAinī, da je bio upoznat sa njegovim delima i da je uočio njegovu vrednost kao naučnika. Ostaje nam da pretpostavimo da mu je zabunom pripisao delo nekog drugog al-ʿAinīja (mi nismo uspeli da utvrdimo koji bi to mogao biti) ili, što je takođe verovatno, da je neko drugi napisao raspravu o kafi i duvanu i pripisao je Badraddīn al-ʿAinīju zbog njegovog autoriteta.

³⁷ Abū ʿAbdallāh Muḥammad b. Ismaʿīl AL-BUHĀRĪ (umro 256/870) je najpoznatiji sakupljač hadisa. Njegova zbirka *al-Ġāmiʿ as-ṣaḥīḥ* sadrži 7.397 hadisa koji se smatraju autentičnim (GAL I, 158). Komentar Badraddīn al-ʿAinīja na ovo al-

Buhārījevo delo zove se *ʿUmdat al-qāriʿi fī šarḥ al-Buhārī* (GAL I, 53).

³⁸ Komentar Badraddīn al-ʿAinīja na *al-Hidāyu* ima naslov *an-Nihāya fī šarḥ al-Hidāya* (GAL II, 53; vidi nap. 32).

³⁹ *Kanz ad-daqāʿiq fī al-furūʿ* napisao je Ḥāfizaddīn Abū al-Barakat AN-NASAFĪ (umro 710/1310; GAL II, 196), a *Ramz al-haqāʿiq* je komentar Badraddīn al-ʿAinīja na ovo delo (GAL II, 53).

⁴⁰ *Tuhfa al-mulūk* je napisao Zainaddīn Muḥammad b. Abū Bakr AR-RĀZĪ, koji je živio u drugoj polovini VII veka. Badraddīn al-ʿAinī je napisao komentar na ovo delo pod naslovom *Šarḥ Tuhfa al-mulūk* (GAL I, 389).

⁴¹ Abū al-Laiṭ Naṣr b. Muḥammad AS-SAMARQANDĪ (umro 373/983) napisao je *Tafsīr al-Qurʿān* (GAL I, 196). U našem rukopisu stoji as-Samarqandī wa al-Ḥanafī, međutim *wa* (i) je suvišno.

⁴² Sura (sūra pl. suwar) je jedno poglavlje *Qurʿāna*.

⁴³ *Qurʿān*, V, 4.

⁴⁴ Šerijat (aš-šarīʿa) je islamsko versko pravo izgrađeno između VII i X veka. Njegovi osnovni izvori su *Qurʿān* i tradicija (sunna). Na osnovu njih, vremenom je izgrađen sistem šerijatskog prava — *fiqh*.

loga za analogiju,⁴⁵ tj. ona ne opija, nije štetna i nije ogavna, — naveli smo da se ni jedno od tih [svojtava] ne nalazi u njoj. Mnogi učeni ljudi i šejhovi izdali su fetve⁴⁶ da je kafa dozvoljena, među njima i šayḥ al-islām az-Zaila'ī⁴⁷ i kadija Aḥmad al-Yamanī,⁴⁸ i autor *Minah al-ğaffāra* to spominje u svojim fetvama.⁴⁹ U tome ih sledi Hayraddīn ar-Ramlī. On to navodi u komentaru na *al-Ašbāh*.⁵⁰ Ja sam video mnoge učene i pobožne ljude, koji su doneli sud da je kafa dozvoljena, pa su je i sami pili, a i lično sam osetio kad je pijem da me podstiče da čitam knjigu i da noću ostanem budan, zato što otklanja lenjost i sanjivost. U ovome se slažu svi oni koji je upotrebljavaju. Zato niko nema pravo da donese zaključak da je kafa nešto što treba izbegavati (mekruh) a kamoli da je treba zabraniti. Toliko o tome. A to što je rumelijski muftija, pokojni Abū as-Su'ūd,⁵¹ odgovorio na pitanje koje mu je podneseno da li je kafa dozvoljena ili nije rečima: »Izdati fetvu da je dozvoljeno ono što grešnici rado upotrebljavaju, teško da može onaj koji se boji Allaha i strahuje od Njega.« — nije ispravno, jer ne postoji nikakav dokaz da bi ovakav odgovor bio ispravan, ni principijelno ni praktično. I ko promisli o onome što smo naveli, biće mu jasno da je ispravno ono što mi velimo. Toliko o tome. A to što su se neki od onih koji su govorili da je duvan zabranjen, poslužili ovim odgovorom, i izjednačivši ga s kafom, zabranili ga, to neće zadovoljiti nikog ko ima zdravu pamet ili normalnu prirodu, a kamoli učena i pobožna. Da okupljanje grešnika da je piju ne dokazuje da je zabranjena, jasno je svakom onom ko je i primirisao nauku o propisima i njihovim izvorima. Zato, zbog ovih dveju stvari, ne treba uopšte uzimati u obzir reči onih koji su ustvrdili da je kafa zabranjena, u to nema nikakve sumnje.« Završene su reči Badr al-'Ainija.

U komentaru na *aṭ-Tariqa*, od Ragib efendije,⁵² smilovao mu se Bogati, u [poglavljju] *Afāt al-baṭn*, stoji: »A kafa, pa ona je nežna biljka, plemenita stvar i nešto uzvišeno. Allah je učinio da se ona

⁴⁵ Pored *Qur'āna* i hadisa, osnovnim izvorima šerijatskog prava smatraju se analogija (*qiyās*) i saglasnost mišljenja islamskih učenjaka o jednom problemu (*iğmā'*).

⁴⁶ Fetva (*fatwā* pl. *fatāwā*) je pravna odluka o jednom pitanju koju donosi muftija.

⁴⁷ Fahraddīn 'Uṭmān b. Aḥmad AZ-ZAILA'Ī (umro 743/1342; GAL II, 78).

⁴⁸ Nismo uspeli da ustanovimo ko bi mogao biti kadija Aḥmad al-Yamanī.

⁴⁹ Autor *Minah al-ğaffāra* je Aḥmad b. 'Abdallāh AT-TIMURTĀŠĪ al-Ğazālī (umro 1004/1595). To je njegov komentar na njegovo delo

Tanwīr al-abṣār wa ḡāmi' al-bihār. On ima i zbirku fetvi (GAL II, 311).

⁵⁰ Hayraddīn AR-RAMLĪ (umro 1081/1670) napisao je komentar na Ibn Nuğaimovo delo *Kitāb al-ašbāh wa an-naẓā'ir*, pod naslovom *Nuzhat an-nawāzīr* (GAL S II, 426).

⁵¹ ABŪ SU'ŪD b. Muḥammad al-Āmidī (umro 982/1574) je poznati osmanski pravnik koji je bio osam godina *qāḍī asker* Rumelije a tri-deset godina *šayḥ al-islām*. Napisao je čuveni komentar *Qur'āna* i bio sastavljač *Kanūn-nāme* sultana Sulaymāna Veličanstvenog (GAL II, 438).

⁵² *Al-Wasīla al-Aḥmadiyya* je komentar RAĠIB b. Aḥmada (um-

pojavi preko jednog bogougodnika (evlije) i rasprostranio je među svetom i učenim ljudima, i učinio je omiljenom, a ona i zaslužuje da bude omiljena, zbog pohvalnih osobina i uzvišenih svojstava koja se nalaze u njoj: razbija san, otklanja brige, podstiče na pobožnost, izaziva želju za bogougodnom pokornošću, razlaže jelo, vari hranu, zagreva organizam, razlaže rđave smese i ima druga odlična svojstva, i zato je dozvoljena kao hladna voda. U delu *Tabyīn al-mahārim* od šejha Sināna,⁵³ profesora ‘Alī al-Qārija, Stvoritelj im se obojici smilovao, navedeno je: »A što se tiče kafe koja se u naše vreme rasprostranila po svim zemljama, nema nikakva smisla da bude zabranjena, jer ni velika njena količina ne opija, ne škodi čovekovo naravi ili organizmu njegovu, niti bilo kojoj njegovoj osobini, ni razumu niti razumevanju, i ne onemogućava izvršavanje verskih naredjenja i dužnosti, naprotiv, podstiče na to, i nema nikakvog izričitog propisa o njoj koji bi upućivao na to da je zabranjena, niti ima ičeg sličnog njoj među zabranjenim stvarima, da bi se prema njima izvela analogija. A ispijanje uz svirku i zanos, na način kako to čine raskalašni ljudi, zabranjeno je [isto onako] kao što smo to spomenuti [kada se radilo] o *al-mutallatu*.⁵⁴ Jednom rečju, samo neuk ili fanatik može smatrati da je zabranjena.« Završeno.

Jedan od učenih ljudi je ispevao:

Kafa odgoni brige čovekove,
 Onome ko ima znanja divna si želja!
 Piće božjih ljudi, u njemu je lek
 za one robove koji mudrosti teže.
 Kuvamo je s korom, pa nam dođe
 arome mošusa a boje mastila,
 Kao čisto mleko, dozvoljena je
 samo crnom bojom od njega je različita.
 Allah je nju »zabranio« samo nezalici
 onome koji iz inata govori da je zabranjena.

f. 17r

A što se tiče toga da se pije mnogo, lekari su rekli: »Svaka preteranost je neprijatelj prirode, naročito suvih temperamenata.« A ako se pije posle obilna jela, pa, lekari zabranjuju da se pića piju posle obeda. Ja velim: to je sporno, jer ona nije hladno i štetno piće, nego toplo i korisno: pomaže varenju i razlaganju hrane, zagrevanju organizma i onom, kako je to malo pre navedeno. Jedan lekar je rekao: »Najškodljivije je jesti između dva pića, i piti između dva jela.« Ovde se verovatno misli na hladnu vodu. Piti kafu našte

ro 1087/1676) na *aṭ-Ṭariqa al-Muḥammadiyya* od Muḥyaddīn AL-BIRGEWIJA (GAL II, 441).

⁵³ Šejh Sinān je Sinanāddīn Yūsuf AL-AMĀSĪ AL-WĀ’ID bi Mak-

ka (umro 1000/1591) koji je napisao *Tabyīn al-mahārim* (GAL II, 387).

⁵⁴ *Mutallat* je piće koje je savrelo na 1/3 (Lisān al-‘arab, sv. 11—12, str. 429).

srca koristi hladnim i svežim temperamentima, a piti je toplu, bolje je. O tome podrobnije [vidi] u medicini.« Završeno.

‘Alī al-Qārī u komentaru na ‘*Ain al-‘ilm*⁵⁵ kaže: »Pripremanje pribora i određivanje onoga ko toči, tj. onoga ko dodaje u krug sekendžibin⁵⁶ ili nešto slično njemu od mleka, vode i kafe, sveže napravljene od zrna kafe i njene kore, kada se sabere narod na kakvoj sedeljci, pa onaj koji toči i po svom običaju, obilazi s jednom čašom svoju grupu, jednog po jednog — takav postupak je zabranjen zbog toga što to liči na ponašanje onih koji piju piće, a »onaj ko oponaša drugi narod, kao i on je«. Zabranjeno je i da muškarci oponašaju žene i obrnuto. Čak je i rečeno: »Napustiće se sunna⁵⁷ kad postane obeležje jeretika.« Završeno. Ja velim: »Nije to baš sasvim tako, jer i autor *al-Fatāwā al-Hindiyya*,⁵⁸ prenoseći iz *as-Sirāğiyye*,⁵⁹ kaže: »Oponašanje svega onoga što se odnosi na potrebe ljudi, ne škodi.« Pa ako bi neko i rekao da je kafa sumnjiva stvar i da se mora izbegavati, odgovoriće mu se onim što su rekli autor *al-Hāniyye*⁶⁰ i drugi šerijatski pravници: »Nije ovo naše vreme da se moramo čuvati sumnjivih stvari. Musliman treba da se čuva onoga što je kategorički zabranjeno, jer ti, uistinu, nećeš naći ništa u što se ne može sumnjati.« Slično je rekao al-Qārī u komentaru na *al-Arba‘in*.⁶¹ »Kada se umnože sumnjive stvari, a kada bude malo sigurno dozvoljenih stvari, to iziskuje da se pobožnost ograniči samo na izbegavanje zabranjenih stvari.« Da, izbegavanje sumnjivih stvari, koliko god je to moguće, svakako je bolje i pobožnima priličnije i dostojnije. Allahu, učini nas pobožnim i iskrenim, svojom pomoći i plemenitošću.

⁵⁵ ‘Alī b. Sulṭān Muḥammad AL-QĀRĪ AL-HEREWĪ napisao je komentar na delo Muḥammad b. ‘Uṭmān AL-BALḤĪJA (umro 800/1397) ‘*Ain al-‘ilm wa zain al-ḥilm fl at-tauḥīd wa al-ādāb ad-dīniyya* koje je opet komentar na *Iḥya ‘ulūm ad-dīn* od Abū Ḥāmid Muḥammad b. Muḥammad AL-ĠAZĀLĪJA (umro 505—1111; GAL S I, 749).

⁵⁶ Sekendžibin (sakanğibīn, tj. sarkanğibīn ili sirkenğebīn) je sirup napravljen od sirćeta meda i vode.

⁵⁷ Sunna (sunna pl. sunan) doslovno znači put, smer ali u nešto konkretnijem smislu označava put koji je za života sledio Muḥammad i podrazumeva: 1. Muḥammadove reči, izreke (sunna al-qawl), 2. njegova dela, postupke (sunna al-fi‘l), 3. njegova prećutna odobravanja tuđih reči ili postupaka koja su izrečena ili izvršena u njegovom prisustvu (sunna at-taqrīr). Tradicija

koja sve ovo prenosi naziva se hadis.

⁵⁸ *Al-Fatāwā al-Hindiyya* ili *‘Alamğiriyya* je zbirka fetvi lkoju je sastavila grupa učenjaka po nalogu kralja Aurangziba (umro 1118/1707; GAL S II, 604).

⁵⁹ *Al-Fatāwā as-Sirāğiyya* je zajednički naziv dveju zbirki fetvi koje su sastavili Sirāğaddīn Abū Ṭāhir Muḥammad b. Muḥammad AS-SAĞAWANDĪ i Sirāğaddīn ‘Alī b. ‘Uṭmān AL-ŪSĪ AL-FARĠĀNĪ (*Orientalisches recht*, E. J. Brill, Leiden 1964, str. 247).

⁶⁰ *Al-Hāniyya*, tj. *Fatawa‘ Qadihan* je poznata zbirka fetvi koju je sastavio Fahraddīn al-Ḥasan b. Manšūr QĀDĪHĀN (umro 592/1196; GAL I, 376).

⁶¹ Komentar ‘Alī AL-QĀRĪ AL-HEREWĪJA na *Kitāb al-arba‘in* od an-Nawawīja (vidi nap. 23) ima na-

Među stavovima o duvanu je i onaj čuvenog učenjaka al-'Ainija, smilovao mu se Bogati: »Franačko lišće koje se u našoj zemlji zove *tutun* u principu nije dozvoljeno, jer ima više jasnih razloga da bude zabranjeno: Prvi je — to što omamljuje, jer on kada se tek upotrebi omamljuje, kako kažu mnogi koji ga upotrebljavaju. Drugi je — to što je ogavan, a to je suprotno prijatnosti f. 17^v — u tome su saglasni lingvisti i tumači *Qur'āna* — jer ga zdrave prirode osećaju kao neprijatno, a sve što zdrave prirode osećaju kao neprijatno zabranjeno je izričitim tekstom, a to su reči Njegove, uzvišen je On, u suri *al-A'rāf*: »... i dozvoljava im ugodne stvari a zabranjene su im neugodne.«⁶² Upravo ovim ajetom⁶³ šerijatski pravnici dokazuju da je zabranjeno sedam delova životinje čije je meso inače dozvoljeno jesti: prolivena krv, ud, mokraćna bešika, prednji deo, žlezda, žuč i mošnje, i objašnjavaju da ovih sedam delova zdrave prirode smatraju ogavnim, te da su zato zabranjene — navodi se u [poglavljju] *Dabā'ih, al Badā'ije*, od velikog učenjaka al-Kāšānija. Treći je — to je nepristojno, a to zdrava priroda izbegava, a zdrav razum smatra nedostatkom. To se navodi u tumaču *Qur'āna* od šejha 'Alī as-Samarqandija al-Ḥanafīya i drugim, sure *al A'rāf*, prilikom tumačenja Njegovih reči, uzvišen je On: »Reci: Allah ne naređuje da budete nepristojni...«⁶⁴ zato zdrava priroda i zdrav razum ne prihvataju upotrebu ovog poroka na uobičajen način, i zato on spada u nepristojnosti. A u Njega je običaj, hvaljen nek je i uzvišen, da zahteva plemenite naravi i lepe postupke a zabranjuje nepristojnosti, odvratne stvari i nepravdu, o čemu govore *Qur'ānski* ajeti i Verovesnikove izreke. Četvrti je — to što muči druge: njegov neugodan miris, kada se upotrebljava, smeta muslimanima i poštovanim anđelima, a njegova specifična neprijatnost koja dolazi od zadaha iz usta onoga koji ga žvaće, još je gora od toga, pogotovu u hramu Allahovu, uzvišen je On! Pa kako se neko može nadati da mu bude primljena pobožnost i udovoljeno molbi, kako, kada je smisao molbi spremnost da se očiste usta i otkloni sve ono što je odurno, zadah i žutilo zuba, kada se moli Gospodaru, uzvišen je On i svet! Al-Baihaqī u *Šu'ab al-imān*⁶⁵ prenosi od Ğābira da je Muḥammad rekao:⁶⁶ »Kad se neko od vas digne posle sna, neka upotrebi misvak,⁶⁷ jer kada neko prilikom obavljanja

slov *al-Mubīn al-muḥīn li faḥm al-Arba'in* (GAL S I, 683; GAL S II, 539).

⁶² *Qur'ān*, VII, 157.

⁶³ Aje (aya pl. ayāt) označava jedan stih iz *Qur'āna*.

⁶⁴ *Qur'ān*, VII, 27.

⁶⁵ Abū Bakr Aḥmad b. al-Ḥusain AL-BAIHAQĪ (umro 458/1066) *al-Ġāmi' al-muḥannaf fī šu'ab al-Imān* (GAL I, 363).

⁶⁶ U tekstu je upotrebljena reč *marfu'*, a to znači da se hadis od-

nosi na Muḥammadove reči ili njegova dela ili na njegovo prećutno odobravanje tuđih reči ili dela za razliku od *mawqūf* hadisa koji se odnose na reči i dela njegovih drugova savremenika (aṣḥāba), i *maq-tū'* hadisa koji se odnose na reči i dela sledećih generacija (tābi).

⁶⁷ Misvak (miswāk pl. masāwīk) je komadić drveta istučen na jednom kraju tako da se izdvoje njegova vlakna, u vidu četkice, kojom se čiste zubi.

molitve čita [Qur'an], anđeo stavlja svoja usta na njegova usta i sve što izade iz njegovih usta ulazi u anđelova usta.« Dvojica šejhova⁶⁸ prenose od Ğabira, Allah bio zadovoljan njime, da je Muḥammad rekao: »Ko jede beli ili crni luk ili praziluk, neka se nipošto ne približava našoj džamiji, jer anđele muči ono što muči i Ademovu decu.« A mučiti muslimana zabranjeno je tekstem, jer je Verovesnik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao: »Ko muči vernika, muči i mene, a ko mene muči, muči i Allaha Svevišnjeg.« Ovo prenosi aṭ-Ṭabarānī u *al-Awsatu*,⁶⁹ od Anasa⁷⁰ sa verodostojnim lancem kazivača. Peti je — to što je to rasipništvo, jer žvakanje duvana ne koristi ni kao hrana ni kao lek, čak je štetno organizmu, što se vidi na mnogima koji su ga žvakali da i ne spominjemo one koji su ga žvakali pa ga ostavili. A da je rasipništvo zabranjeno, utvrđeno je izričito Njegovim rečima, uzvišen je On: »Oni koji rasipaju zaista su braća šejtana...«,⁷¹ i Njegovim rečima, uzvišen je On: »Rasipnici će doista biti stanovnici vatre.«⁷² A u *Nisāb al-Ihtisābu*⁷³ [stoji]: »Upotreba onog što je štetno zaista je zabranjena.« Završeno. Ja kažem: to je ono što mi je sada palo na pamet. Šesto je — to što ometa i odvlači od vršenja verskih obreda, a ovo je veoma pokušeno. Da je to pokušeno dovoljne su ti reči Svevišnjega: »...da je čovekovo samo onoliko koliko se trudi.«⁷⁴ Sedmo je — to što izaziva lenjost i tromost, naročito kada se ne puši u uobičajeno vreme, kao izjutra i u drugo vreme. A Verovesnik se uticao Allahu od lenjosti i govorio: »Allahu, Tebi se utičem od lenjosti!« Osmo je — to što izaziva naklonost prema grešnicima i druženje s njima, i mržnju prema dobrim ljudima i izbegavanje njih — a čovek je s onima koga voli. Po hadisu »najbolja dela su ljubav zbog Allaha i mržnja zbog Allaha«. Deveto je — stalno pljuvanje iz usta i ispljuvci na ivici usta, i prljanje odela, i žutilo brade i brkova. Prenosi se: »Prvo za što će biti pitan u grobu jeste čistoća.« i »čistoća je deo vere«, kaže se u komentaru na *Tanwīr al-abšār*.⁷⁵ Deseto je — to što onaj koji puši duvan retko izbegava ostale zabranjene i odvratne stvari, a to je očigledno, naročito u ovo doba, i od uglednih ljudi i od prostog puka. Rečeno je: »Mali greh vodi velikom grehu, a veliki vodi bezbožništvu.« Jedanaesto je — to što onaj koji puši franački duvan uvodi novotarije

f. 18r

⁶⁸ Dvojica šejhova (aš-šayḥān) su dvojica najpriznatijih sakupljača hadisa, al-Buḥārī i Muslim (vidi nap. 37 i 85). Njihove zbirke, koje imaju zajednički naziv *as-Šaḥīḥān*, smatraju se autentičnim.

⁶⁹ Sulaymān b. Aḥmad b. Aiyūb al-Laḥmī AT-TABARĀNĪ (umro 260/873), *Muḡam al-awsat* (GAL S I, 279).

⁷⁰ ANAS b. Mālīk (umro između 91—93/709—711) je Muḥammadov drug i jedan od najpriznatijih kazivača hadisa.

⁷¹ *Qur'an*, XVII, 27.

⁷² *Ibid*, XL, 43.

⁷³ *Nisāb al-ihtisāb* je napisao Umar b. Muḥammad b. Iwad AŠ-ŠA MI, živeo u XVI veku; GAL S II, 427.

⁷⁴ *Qur'an*, LIII, 39.

⁷⁵ *Tanwīr al-abšār* napisao je Aḥmad b. Abdallāh AT-TIMUR-TĀŠĪ. Ne znamo na koji komentar ovog dela se misli; možda na komentar samog autora (vidi nap. 49).

! odriče poslušnost, jer se prenosi: »Čuvajte se novotarija, jer je svaka novotarija zabluda, a svaka zabluda će u vatru.« Dvanaesto je — to što pušač nikada nije pobožan. Pobožnost je pridržavanje onoga što je naređeno a izbegavanje onoga što je zabranjeno, i ona je preporuka za onaj svet. A biti (pobožan) je naređeno ljudima rečima Svevišnjeg: »Mi smo naredili onima kojima je dana Knjiga pre vas a i vama: Bojte se Allaha!«⁷⁶ Tako isto navodi se u hadisu: »Preporučujem vam da se bojite Allaha.« Trinaesto je — to što je moguće da je pušenje duvana greh, a greh je ono što je izričito zabranjeno (haram) ili pokuđeno (makruh), mana, kao što se navodi u verodostojnom hadisu: »Greh je ono što tišti grudi tvoje i što izaziva kolebanje u duši, pa makar ti ljudi o tome dali fetvu [da je dozvoljeno].« odnosno »makar ti muftije dale fetvu.« Tako je u komentaru na *al-Arba'in*.⁷⁸ Četrnaesto je — to što pušač nema stida, a u hadisima se navodi da je Muḥammad rekao: »Ko se ne stidi ljudi, ne stidi se ni Allaha.« »Stid i verovanje su povezani.« i »Stid — to je vera.« i »Kad se ne stidiš — onda radi šta hoćeš.« Petnaesto je — to što je pušač u zabludi i odvodi druge u zabludu, pogotovu ako spada u učene ljude. Tada je takvo lice oslonac i putokaz pušačima — neukima. Šesnaesto je — opasnost da se pušaču, kada bude oživljen iz svoga groba, na Sudnjem danu, u ruci nađe pribor za pušenje, kao što će to biti sa onim koji pije vino ili udara u tamburu i drugo, kako se navodi u hadisu: »Kako budete živeli — tako ćete umreti, a kako budete umirali — tako ćete biti oživljeni.« Tako piše u *al-Hirz at-tamīn li ḥiṣn al-ḥaṣīn*.⁷⁹ Sedamnaesto je — običaj većine onih koji ga uživaju da, kada hoće da spavaju, zaspnu, a u ustima im, sačuvaj Bože, *čibuk*, ne sledeći običaj Allahovog poslanika, blagoslovio ga Allahu i pozdravio, jer bi on završavao svoje učenje pred spavanje surom: »Reci: o nevernici . . .«⁸⁰ i njegovim rečima: »Allahu, sačuvaj me Tvoje kazne na Dan kada oživiš robove Svoje!«⁸¹ — navodi se u *al-Ġāmi' aṣ-ṣaġīr*.⁸²

A štetnosti duvana su nebrojene i neizmerne. To je dovoljno svakom onom ko je imalo pronicljiv, nepristrasan i ko je spreman da prihvati savet. To što se govori da upotreba duvana može da bude od koristi pri lečenju nekih bolesti, kao što su hemoroidi i nazeb, to je laž, jer ga lekari specijalisti ne upotrebljavaju za lečenje

⁷⁶ *Qur'ān*, IV, 131.

⁷⁷ Svi čovekovi postupci mogu se u islamu svrstati u pet pravnih kategorija: 1. one koji su obavezni (*fard*); 2. one koji se preporučuju (*muṣtaḥabb*); 3. one koji su dopušteni (*ğā'iz*, *mubāh*); 4. one koji su pokuđeni (*makruh*); 5. one koji su izričito zabranjeni (*ḥaram*).

⁷⁸ Vidi nap. 61.

⁷⁹ *Al-Hirz at-tamīn* je napisao 'Alī b. Sulṭān Muḥammad AL-QĀRĪ'

AL-HEREWĪ. To je komentar na *al-Ḥiṣn al-ḥaṣīn* od Šamsaddīn Abū al-Hair Muḥammad b. Muḥammad IBN AL-GAZARĪ (umro 833/1429; GAL II, 203).

⁸⁰ *Qur'ān*, MIX, 1.

⁸¹ *Ibid*.

⁸² *Al-Ġāmi' aṣ-ṣaġīr* napisao je Muḥammad b. al-Ḥasan AŠ-SAI-BĀNĪ (umro 189/904). Ovo je jedno veoma značajno delo koje sadrži veliki broj pravnih slučajeva sa sažetim odlukama (GAL I, 172).

i poriču mu korisnost. A ko će pametan traćiti na sagorevanje svoj imetak, koji je Allah Svevišnji odredio za izdržavanje. Zato, upotrebljavati ga, nema baš nikakve koristi, ni verske ni profane; on je ili igra ili zabava ili besposlica. Oni (pravnici) su zabeležili da svaki dobrovoljan i nameran rad koji potiče od odrasla čoveka, a koji ne vodi ispravnom cilju, tako da od njega nema ni verskih ni profanih koristi, takav rad je ili besposlica ili igra ili zabava, a to je sve zabranjeno zato što su sve ove stvari spomenute u *Qur'ānu* kao mane, izuzev na jednom mestu gde je igra izuzetak, a njegove (Muḥammadove) reči, njemu blagoslov i pozdrav, su: »Svaka obojsvaetska razonoda je beskorisna izuzev ove tri: da se vežbaš u gađanju lukom, da uvežbavaš svoga konja i da se igraš sa svojom ženom.« Sve je to na mestu. Ovo prenosi al-Ḥākim⁸³ kao hadis od Abū Hurayre⁸⁴ i kaže: »On (hadis) je zdrav prema uslovima Muslima,⁸⁵ a dodato mu je u prenošenju od Ğābira: »... i da čovek prošeteta između dva bojna reda.« Isto prenosi i Ishāq b. Rahwayh.⁸⁶ Mesto izuzeto u *Qur'ānu* su Njegove reči, uzvišen je On, u priči o braći Yūsufovoj: »Pošalji ga sutra s nama da se provede i poigra«,⁸⁷ ako se čita *nūn*.⁸⁸ Smisao reči igra odnosi se na jedno od onoga što je uzeto kao izuzetak u ovom hadisu. Tumači *Qur'āna* složili su se u tome da se time misli na nadmetanje u gađanju lukom i na lov. Kada sve ovo saznaš, shvatićeš da je upotreba nesrećne biljke zvane *tutun* zabranjena ovom narodu i dozvoljenom će je smatrati samo poneki prost čovek koji zaslužuje prezir ili učen čovek do koga niko ne drži.

Jednom rečju, pušenje (davana) je, u najboljem slučaju, mali greh, a oni (pravnici) izričito navode da mali greh postaje veliki sa pet stvari: ako se trajno primenjuje, ako se olako shvaća, ako mu se raduje, ako se diči njime i ako potiče od učena čoveka na kojeg se ugledaju ljudi — navodi al-Laḳānī u komentaru na *Ġawhara at-tawḥīd*⁸⁹ — a sve one postoje ako se upotrebljava ta ružna novo-

⁸³ Muḥammad b. Abdallāh b. Muḥammad AL-ḤĀKIM AN-NISABŪRĪ (umro 404/914), *Kitāb al-mustadrak alā aš-ṣaḥīḥain* (GAL I, 276).

⁸⁴ ABŪ HURAYRA ad-Dawsī al-Yamanī (umro 58/678. ili 59/679) je Muḥammadov drug koji je preneo oko 3.500 hadisa.

⁸⁵ Abū al-Ḥusain MUSLIM IBN HAĠĠĀĠ al-Quṣayrī an-Nisabūrī (umro 261/875), učenik Ibn Hanbala, sastavio je čuvenu zbirku hadisa *al-Ġāmi' aš-ṣaḥīḥ* (GAL I, 160; vidi nap. 68). Muslimova ocena autentičnosti hadisa razlikuje se od Buḥarijeve i zato je ovde primećeno da je hadis »zdrav« prema uslovima Muslima.

⁸⁶ Ishaq IBN RAHWAYH (umro 237/851—2) je poznati islamski učenjak, muhaddis, savremenik i drug imama aš-Šafi'ije i Ibn Hanbala.

⁸⁷ *Qur'ān*, XII, 12.

⁸⁸ Aje ارسله معنا غدا نرنع و نامب (Pošalji ga sutra s nama da se provede i poigra) ako se umesto *ya'*

čita *nun* glasi ارسله معنا غدا نرنع و نامب (Pošalji ga sutra s nama da se provedelimo i poigramo).

⁸⁹ Abū al-Imdād Burhanaddīn Ibrāhīm AL-LAQĀNĪ (umro 1041/1631) napisao je delo *Hidāya al-murīd*, a *Ġawhara at-tawḥīd* je njegov komentar na to delo (GAL II, 316).

tarija. Nesretnici kratke pameti su oni koji su presudili da je dozvoljen ovaj porok, kao što je to prokomentarisano u *al-Ašbāh wa an-nazā'iru*. Njihovim stopama su pošli neki od onih do kojih niko ne drži i koji su ispunili mastilom listove sačinivši raspravu da je on (duvan) dozvoljen, pa su zapali u zabludu i druge odveli u zabludu.

f. 19r A to što je sultan zabranio njegovu upotrebu, nije nikakav dokaz da je on izričito zabranjen (haram), iako je to prihvatio kao dokaz da je zabranjen autor *Durr al-muhtāra*⁹⁰ u [poglavlju] *Ašriba* komentara *Tanwīr al-absāra*. Prava namera njegove (sultanove) zabrane je da se moraju kazniti oni koji ga uživaju, iako duvan nije greh, zato što je dužnost pokoravati se vlastima i u onome što nije greh — izričito su se o tome izjasnili oni (pravnici). Zabrana da se upotrebljava javno postoji u svim zemljama samo ne u Osmanskom carstvu, ali su zato sultani u naše vreme udarili dažbine na proizvođače duvana i njegove prodavce. Među onim koji su o ovom problemu zauzeli ispravan stav, svakako je šejh Ḥasan aš-Šurunbulālī al-Ḥanafī u komentaru na *Manzūmu* od Ibn Wahbāna zvanu *Taysīr al-maqāsid*,⁹¹ u kojoj je naveo da se na ovaj porok odnose i reči Svevišnjega: »...i zabranjuju vam se ružne stvari...«⁹² i izričito istakao da on (duvan) kvari post i da je potrebno zabraniti njegovu prodaju — kako je samo divan On! Završene su reči al-'Ainija.

Učeni Muḥammad Güzelhišārī⁹³ veli u svojoj raspravi koja se odnosi na duvan: »Znaj da je prodaja duvana prema šerijatskim propisima nevažeća kao i [prodaja] kocki kojima se deca igraju, za koje su oni (pravnici) izričito rekli da su samo za zabavu, da nema odgovornosti ako se unište i da ih nije dozvoljeno prodavati — navedeno je u *al-Qunyah*.⁹⁴ Vino, iako je izričito zabranjeno, korisno je za rastvaranje i lakše gutanje zaloga i za gašenje žeđi, ako nema vode. I dozvoljeno je lečiti njime, ako je ono jedini lek. A duvan nije roba koja bi smela da bude predmet kupoprodaje, zato ga nije dozvoljeno prodavati, izričito navodi autor *Durr al-muhtāra*, malo pre poglavlja *al-Laḳīṭ*. Ono što je samo po sebi greh pre je više nego manje zabranjeno prodavati — navodi se u delu *an-Nahr al-fā'iq*.⁹⁵ Završeno. Neki naši profesori navode kao dokaz da je duvan zabranjen rečima Svevišnjega kada se opisuje trnje: »Ne

⁹⁰ *Ad-Durr al-muhtār* napisao je 'Alā'addīn b. 'Alī b. Muḥammad AL-ḤAŠKAFĪ (umro 1088/1677). To je komentar na at-Timurtāšijevu delo *Tanwīr al-absār* (GAL II, 311).

⁹¹ Abū al-Ihlās Hasan b. 'Ammār al-Wafā'ī AŠ-ŠURUNBULĀLĪ (umro 109/1658) napisao je delo *Taisīr al-maqāsid šarḥ Naẓm al-farā'id* (GAL S II, 431), koje je komentar na *Qaid aš-šarā'id wa naẓm al-farā'id al-Wahbāniyya* od Aminaddīn 'Abdalwahhāb b. Aḥmad IBN WAH-BĀNA (umro 768/1366; GAL S II, 88).

⁹² *Qur'ān*, VII, 157.

⁹³ Muḥammad Güzelhišārī (umro 1253/1837—8), je turski učenjak koji je napisao komentar na *al-Halabija*.

⁹⁴ Delo *al-Qunya fi al-fiqh* napisao je Hafīzaddīn Abū al-Barakat AN-NASAḤĪ (umro 710/1310; GAL II, 196).

⁹⁵ *An-Nahr al-fā'iq* je komentar na *Kanz ad-daḳā'iq fī al-furū'* od an-Nasafija, koji je napisao Siraḡaddīn 'Umar IBN NUḠAIM (umro 1005/1596; GAL S II, 266).

može ni ugojiti ni glad utoliti . . .⁹⁶ Zaključak se izvodi tako da onaj koji uživa duvan podražava stanovnike vatre. Al-Bazāzī,⁹⁷ a i drugi navode da je porok jesti brašno navodeći kao razlog da je to podražavanje faraona. Završene su njegove reči. Raġab efendi izričito ističe u komentaru na *at-Tariqa al-Muḥammadiyya*: »U rasipništvo koje vodi porocima i zabranjenim stvarima spada kupovanje duvana koji se u ovo naše vreme pojavio preko nevernika, neprijatelja vernika, čime su dovedeni u iskušenje i puk i ugledni ljudi koji ga puše za skupe pare. Zato on spada u rasipništvo koje je zabranjeno, a uz to je odvratna mirisa i smeta vernicima. U hadisu je navedeno: »Svako onaj koji pričinjava neprijatnosti drugima — u vatri će gorjeti!« Šerijatski pravnici kažu: »Svskog onog od koga se oseća neprijatan miris koji smeta ljudima, treba izbaciti iz džamije, makar vukući ga za ruku ili za nogu, ali ne za bradu i za kosu.« Na osnovu ovoga, trebalo bi izbaciti iz džamija mnoge imame i mujezine zbog neprijatna mirisa zato što puše odvratni duvan. Zatim, šejh Aḥmad ar-Rūmī⁹⁸ kaže u nekim svojim sastavima: »Da u upotrebljavanju duvana nema ničeg drugog do to što nagrđuje odela i tela, što je neugodnog mirisa i što smrdi, dovoljno bi bilo da pametnog odvrati od njegove upotrebe, štaviše, da u njegovoj upotrebi nema ničeg drugog do to što oživljava običaj nevernika, koji ga uvoze u islamske zemlje da bi tako naudili vernicima, to bi, doista, bio dovoljan razlog da se on izbegava i zapreka da se upotrebljava.« Ovo je prava istina koju treba prihvatiti. Da je to ispravno, svedoči mnoštvo dokaza i izreka. f. 19v

U komentaru na *at-Tanwīr* navodi se da je an-Naġm al-Ġazzī⁹⁹ rekao: »Duvan se pojavio u Damasku godine hiljadu petnaeste i onaj koji ga je pušio tvrdio je da ne opija.« Ako se to i prihvati, on ipak izaziva tromost i zabranjen je zbog hadisa koji navodi Aḥmad¹⁰⁰ od Um Salama,¹⁰¹ koja je rekla: »Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, zabranio je sve što opija i što izaziva tromost.« Navodi ga i Abū Dā'ud.¹⁰² Ono što izaziva tromost, jeste svako piće koje zagreva telo pa se u njemu javlja tromost, slabost i potištenost — kaže se u tumaču *Qur'āna* od al-Ḥāzina.¹⁰³

⁹⁶ *Qur'ān*, LXXXVIII, 7.

⁹⁷ Hafīzaddīn Muḥammad b. Muḥammad b. AL-BAZZĀZĪ AL-KERDERĪ (umro 827/1414) u svojoj zbirci fetvi *Fatāwā al-Kerderī* ili *al-Fatāwā al-Bazzāziyya* (GAL II, 225).

⁹⁸ Najverovatnije je da je to Aḥmad b. 'Abdalqāhir AR-RŪMĪ (umro 1041/1631. ili 1043/1633; GAL II, 445; GAL S II, 661).

⁹⁹ Pretpostavljamo da bi to mogao biti Abū al-Makārim NAĠ-MADDĪN AL-ĠAZZĪ al-Āmirī (umro 1061/1651; GAL S II, 402).

¹⁰⁰ Aḥmad je Aḥmad Ibn Hanbal (vidi nap. 6).

¹⁰¹ Umm Salama je Muḥammadova žena Hinda (umrla 62/682).

¹⁰² ABŪ DA'ŪD Sulaymān b. al-Ġārūd b. al-Aṣ'aṭ as-Siġistānī (umro 275/889) je sastavljač jedne od šest najpoznatijih zbirki hadisa čiji je naslov *Kitāb as-sunan* (GAL I, 161).

¹⁰³ 'Alā'addīn 'Alī b. Muḥammad b. Ibrāhīm IBN ḤĀZIN AS-ŠĪḤĪ (umro 741/1340), *Lubāb at-ta'wīl fi ma'ānī at-tanzīl* (GAL S II, 135).

Zabranjeno je jesti i buniku i hašiš — a to su listovi konoplje — i opijum, ali je zabrana blaža od upotrebe vina. A ako se pojede nešto od toga, neće se nad njim izvršiti *ḥadd*,¹⁰⁴ makar se i opio njime, ali će biti kažnjen. Tako je navedeno u *al-Gawhari*. Isto tako je zabranjeno jesti muškadni orah ali je zabrana blaža od upotrebe hašiša, veli autor. Iz *al-Ġāmi* je i iz drugih dela prenosi se da je onaj koji kaže da su bunika i hašiš dozvoljeni bezbožnik, koji uvodi novotarije. Nağm az-Zāhidī,¹⁰⁵ čak, kaže da je taj postao nevernik i da je dopušteno ubiti ga. Od Ibn Hağar al-Makkīja¹⁰⁶ se prenosi da je on izričito naglasio da je jesti muškadni orah izričito zabranjeno, u tome su saglasna sva četvorica imama,¹⁰⁷ i da on opija.

Svi muslimani su složni u tome da je zabranjeno piti vino i da nad onim ko ga pije treba izvršiti *ḥadd*, da će postati grešnik ako veruje da je to zabranjeno, a ako smatra da je dozvoljeno, da će postati nevernik i da ga treba ubiti. Dvojica šejhova prenose od Ibn 'Umara¹⁰⁸ da je Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao: »Sve što opija jeste vino, a sve što opija izričito je zabranjeno. Ko pije vino na ovom svetu i umre, a ne prestane da ga pije i ne pokaje se, neće ga piti na onom svetu.« Muslim prenosi od Ġābira da je nekakav čovek došao iz Ġayša ili Ġayšana u Jemenu, i da ga je Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, pitao o piću od proje koje oni u svojoj zemlji piju a zove se *mizr*,¹⁰⁹ i da je Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, upitao: »Da li ono opija?« »Da.« — odgovorio je, a Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao je: »Sve sto opija izričito je zabranjeno i Allah je obećao da će onoga ko pije ono što opija napojiti *ṭīna al-ḥabālom*, tj. znojem stanovnika vatre, ili kapljevina stanovnika vatre. Ibn Abbas¹¹⁰ prenosi da je Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao: »Sve što opija vino je, a sve što opija izričito je zabranjeno, i ko pije ono što opija, biće mu oskrnavljena molitvi četrdeset jutara. Ako se pokaje, Allah će primiti njegovo pokajanje, ali ako i četvrti put ponovi [greh], Allah je dužan da ga napoji *ṭīna al-ḥabālom*. A neko upita: »Šta je *ṭīna al-ḥabāl*, o Allahov poslaniče?« »Kapljevina stanovnika vatre.« — reče. U hadisu koji Abū Dāwūd prenosi od Abdallāh

¹⁰⁴ Hadd (*ḥadd* pl. *ḥudūd*) doslovno znači granica, prepreka. U konkretnijem smislu označava kaznu za izvesne zabranjene postupke koji se smatraju potpuno protivnim religiji. To su: preljuba, klevetanje žene, pijenje vina, razbojništvo i krađa. Kazna, hadd, kreće se od bičevanja do smrtnе kazne. Za upotrebu alkoholnih pića predviđena je kazna od 80 udaraca bičem.

¹⁰⁵ Nağm az-Zāhidī bi mogao biti Nağmaddīn Abū ar-Rağā' Muḥtār

b. Maḥmūd AZ-ZĀHIDĪ al-Gazmīni (umro 658/1260; GAL I, 382).

¹⁰⁶ Ibn Hağar al-Makkī je, najverovatnije, Aḥmad b. Muḥammad b. 'Alī IBN HAĞAR AL-HAITAMĪ al-Makkī al-Azharī... (umro 973/1565), šafi'ijski pravnik (GAL II, 387).

¹⁰⁷ Misli se na četvoricu osnivača versko-pravnih škola.

¹⁰⁸ Ibn 'Umar je sin drugog halife 'Umar b. al-Ḥaṭṭāba.

¹⁰⁹ *Mizr* je vrsta boze.

¹¹⁰ Ibn Abbās je Muḥammadov stričević (umro 63/682).

'Amr b. al-'Asa¹¹¹ navedeno je da od onog koji se napije vina i koji ga unese u svoj trbuh, Allah neće primiti molitvu sedam, a po jednom predanju četrdeset dana, i ako u njima (tim danima) umre, umreće kao nevernik. At-Tirmidī¹¹² prenosi od Anasa: »Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao je: »Zbog vina deseterica greše: onaj koji ga cedi i onaj kome se cedi, onaj koji ga pije i onaj koji ga toči, onaj koji ga nosi i onaj kome se nosi, onaj koji ga prodaje i onaj koji ga kupuje, onaj koji ga poklanja i onaj koji pare od njega uzima.« An-Nasa'ī¹¹³ navodi da je 'Uṭman b. Affān¹¹⁴ rekao: »Klonite se vina, jer je ono majka svih zala!« Allaha mi, napijanje vinom ne ide skupa sa verovanjem, ubrzo će jedno istisnuti drugo. U *al-Ġāmi' aṣ-ṣaḡīr* navodi se od 'Amr b. al-'Āsa: »Onaj koji pije vino je kao onaj koji se klanja kipu«, i: »Onaj koji pije vino je kao onaj koji se klanja al-Lāti i al-'Uzzi.¹¹⁵ Od Ġābir b. Abdallāha prenosi se da je Allahov poslanik, Allah ga blagoslovio i pozdravio, rekao: »Sve ono što opija zabranjeno je, ako bi tek *furq* opio, onda je zabranjena i sama šaka.« Ovo prenose Abū Dāwūd i an-Nasa'ī a prema jednoj predaji i »gutljaj je zabranjen«. *Furq* je šuplja mera koja zaprema devetnaest bagdaskih ratlova. Hadisa o vinu ima mnogo i ko želi da se o njima opširno obavesti neka konsultuje *Šest knjiga*.¹¹⁶ U *Munya al-muṭfi* [stoji]:¹¹⁷ »Ako se zimmija¹¹⁸ opije vinom, izvršiće se, prema usvojenom mišljenju, nad njim ḥadd, jer je opijanje zabranjeno u svim religijama.« U komentaru na *an-Nuqāyu* od al-Qārija¹¹⁹ [navedeno je]: »Znaj da treba izvršiti ḥadd ako se pije vino, makar samo i jedna kap, zbog njegovih (Muḥammanovih) reči, blagoslov i pozdrav njemu: »Ko se napije vina, izbičujte ga...« a na kraju reče: »...pa ako i četvrti put ponovi, ubijte ga.« Ovo prenose autori *as-Sunan*,¹²⁰ Allah im se smilovao! Zato će se izvršiti ḥadd nad

¹¹¹ 'Abdallāh b. 'Amr IBN AL-'ĀS je sin Muḥammadovog druga, osvajača Palestine i Egipta.

¹¹² Abū 'Isā Muḥammad b. 'Isā b. Sahl AT-TIRMIḌĪ (umro 279/892) je autor *al-Ġāmi' aṣ-ṣaḡīra*, jednog od šest kanonskih zbornika hadisa (GAL I, 161).

¹¹³ Abū 'Abdarrahmān Aḥmad b. 'Alī b. Šu'aib AN-NASĀ'Ī (umro 303/915) je autor *Kitāb as-sunan*, takode jednog od šest kanonskih zbornika hadisa (GAL I, 162).

¹¹⁴ 'UTMĀN IBN 'AFFĀN je treći halifa (ubijen 34/656).

¹¹⁵ Al-Lāt i al-'Uzzā su božanstva predislamskih Arapa.

¹¹⁶ *Šest knjiga* (al-kutub as-sitta) su šest priznatih kanonskih zbornika hadisa koje su sastavili al-Buḥārī, Muslim, Abū Da'ūd, at-Tirmi-

dī, Ibn Māğa al-Qazwīnī (umro 273/886) i an-Nasa'ī. Zbornici prve dvojice poznati su pod zajedničkim nazivom *aṣ-Ṣaḡīhān* (vidi nap. 37, 68 i 85). Zbornici ostale četvorice (aṣḥāb as-sunan) poznati su pod zajedničkim nazivom *as-Sunan* (vidi nap. 102, 112 i 113).

¹¹⁷ *Kitāb Munya al-muṭfi* napisao je Yūsuf b. Abī Sa'īd Aḥmad AS-SĪĠISTĀNĪ 639/1240. godine (GAL I, 380).

¹¹⁸ Zimmija (*ḡimmiyy*) je opšti naziv za sve nemuslimane, podanike islamske države.

¹¹⁹ 'Alī al-Qāri' al-Herewī napisao je komentar na *an-Nuqāyu* od Sadraššārī'a (vidi nap. 34) pod naslovom *Fath bāb al-'ināya* (GAL S I, 648. Kašf az-zunūn II, 1972).

¹²⁰ Vidi nap. 116.

muslimanom, razumnim i odgovornim, koji popije makar i jednu kap vina ili koji se opije od šire i sličnih opojnih i zabranjenih pića, pored vina, bilo kojeg pića, ovakva je fetva. A pijan je onaj koji ne razlikuje muškarca od žene i nebo od zemlje. Njih dvojica¹²¹ kažu: »Onaj čiji je govor nepovezan, ako je polovina [reči] ispravna, ne smatra se pijanim.«, i fetva je prema njihovim rečima, jer je dokaz imamov slab — tako [se navodi] u *Fatḥ al-Qadīr* od od Ibn Humāma.¹²² Od Abū Yūsufa¹²³ [se prenosi]: »Zatražiće se od pijana čoveka nad kojim treba da se izvrši ḥadd da odrecituje: »Reci; o nevernici...«¹²⁴ i on neće moći to da odrecituje, zato što je zabrana upotrebe vina objavljena baš zbog onoga koji je to počeo da recituje pa je recitovao: »Ja se klanjam onima kojima se vi klanjate.« Naime, Abdarraḥmān b. ʿAwf,¹²⁵ Allah bio zadovoljan njime, priredio je jelo i pozvao neke ljude, drugove Allaha poslanika, Allah ga blagoslovio i pozdravio, pa ih je nahranio i vinom napojio. I došlo je vreme obavljanja večernje molitve, i oni su postavili jednog između njih ispred, da kao imam obavi molitvu s njima, a on je izgovorio: »Reci: o nevernici, ja se klanjam onome kome se vi klanjate«, ispuštajući česticu ne sve do kraja sure. Tada je Allah, silan je On i uzvišen, objavio: »O vernici, ako ste pijani ne pristupajte molitvi, sve dok ne postanete svesni šta izgovarate...« navodi se u tumaču al-Hāzinovu. U *Fatāwā al-Hindiyya* [navodi se]: »Ko pije *al-munaṣṣaf*¹²⁷ i *al-mutallat*, i opije se, nad njim će biti izvršen ḥadd.« U *Ġāmiʿ al-mahbūbi*¹²⁸ [navodi se]: »Izričito je zabranjeno opiti se pićem proizvedenim od žitarica, kao što su pšenica, ječam i proja, i med i dujinje, tj. crne jagode, i drugo, jer je punovažno razvrgavanje braka onoga ko je opijen bunikom,¹²⁹ i nad njim će se izvršiti ḥadd, zato što se ovaj postupak proširio među svetom. Tako je zabeleženo u *an-Nuqāyi* od ʿAlī al-Qārīja. U *Durr al-muḥtāru*, komentaru na *Tanwīr al-absār* [navodi se]: »Muḥammad [aš-Šaybānī] smatra da su izričito zabranjena sva pića, tj. ona koja se proizvode od meda, dudinja, smokava i drugog, bilo toga malo ili mnogo, ovakva je fetva«, s napomenom da se to od svih prenosi. U [poglavlju *Ṭalāq*, u *al-Bazāziyyi*] [kaže se]: »Muḥammad [aš-Šaybānī] je rekao: Zabra-

f. 20v

¹²¹ »Njih dvojica« su dvojica najpoznatijih učenika Abū Hanīfe: ABŪ YŪSUF (umro 182/798) i Muḥammad b. al-Ḥasan AŠ-ŠAIBĀNĪ (umro 189/804).

¹²² Kamāladdin Muḥammad b. ʿAbdalwāhid IBN AL-HUMĀM (umro 861/1457), *Fatḥ al-qadīr li al-ʿaḡiz al fakīr* (GAL II, 82). To je komentar na al-Margīnānījevu *al-Hidāyu* (vidi nap. 19).

¹²³ Vidi nap. 121.

¹²⁴ *Qurʾān*, CIX, 1—6.

¹²⁵ ABDARRAḤMĀN B. ʿAWF je jedan od najuglednijih Muḥammadovih drugova (umro 32/652).

¹²⁷ *Munaṣṣaf* je piće koje je savrelo na 1/2 (Lisān al-ʿArab, sv. 11—12, str. 244).

¹²⁸ Nismo uspeli da utvrdimo ko je autor ovog dela.

¹²⁹ Tj. ako je neko pod uticajem droge otpustio ženu a posle se predomislio, njegovo stanje se neće prihvatiti kao olakšavajuća okolnost da bi se poništio razvod braka, naprotiv, razvod će se smatrati punovažnim.

njeno je piti i malu količinu onoga čija tek velika količina opija.« To je takođe ružno, a ako se neko time opija, u naše vreme je prihvaćeno mišljenje, da nad njim treba izvršiti ḥadd. U *al-Multaqī*¹³⁰ je dodano: »... i punovažnost rastave braka za opijenog od tih [pića] usledila je zato što su ona zabranjena. A prema mišljenju Muḥammada [aš-Šaybānija], kao i prema mišljenju Mālīka¹³¹ i aš-Šāfi'ije,¹³² sve je zabranjeno, i ovakva je fetva. Opširnije o ovome može se naći u pojedinačnim slučajevima *fiḡha*¹³³ i njegovim izvorima: i nema potrebe da se o njima opširnije raspravlja. Dalje, veliki učenjak al-'Ainī, Svevišnji Allah mu se smilovao, kaže: »U većine ljudi našeg vremena prirode su mirne, ravnodušne i oni govore: Nestalo je velikih mudžtehida još pre pojave duvana, a u delima drevnih učenjaka nema izričitog citata koji bi ukazivao da je on zabranjen, pa je, onda, u principu dozvoljen.« Ja velim: ove reči se ne mogu prihvatiti i ovaj dokaz je neispravan, jer su šejhovi koji nisu bili mudžtehidi izveli iz dokaza mudžtehida razne propise za slučajeve koji su se pojavili u njihovo vreme i zapisali ih u knjige, kao što je to slučaj sa opijumom. Oni su izričito zabeležili da je opijum zabranjen zato što zanosí pamet — to je naveo al-Ḥaddād i u komentaru na al-Qudūrīja¹³⁴ a prihvatio al-Ġazzī¹³⁵ u *Tanwīr al-Abšāru* — iako je opijum bio nova stvar. 'Alī al-Qārī u komentaru na *al-Arba'īn* veli: »Naši učenjaci su izričito istakli da je opijum zabranjeno upotrebljavati zato što kad se na njega navikne mora se upotrebljavati, iako u delima drevnih mudžtehida nema izričitog suda. Kako se vidi, navedeno pravilo je dovoljno da se izvode rešenja, brigom Gospodara sveznajućeg, što je jasno svakom onom ko je pravi vernik; tome slične stvari izvođene su bez analogije, i niko nema prava da kaže: »Nema više merodavnih.« Zatim, ne mogu se sasvim prihvatiti reči onih koji govore da više nema mudžtehida, nego da više nema univerzalnih mudžtehida, tj. mudžtehida u mezhebu¹³⁶ tako treba shvatiti reči autora *al-Hu-*

¹³⁰ *Multaqa al-abhur* je delo u kome je sažeto hanefijsko pravo u Osmanskom carstvu. Napisao ga je Burhānaddīn Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ibrāhīm AL-HALABĪ (umro 956/1549; GAL II, 432).

¹³¹ MĀLIK IBN ANAS je osnivač malekijske versko-pravne škole u islamu (vidi nap. 15), koja ima sledbenike u Gornjem Egiptu, Sudanu, severnoj i južnoj Africi.

¹³² Muḥammad b. Idrīs AŠ-SĀFI'Ī je osnivač šafi'ijske versko-pravne škole (vidi nap. 15), koja ima najviše sledbenika u Donjem Egiptu, Hedžazu, Adenu, Indoneziji, Malaji.

¹³³ Vidi nap. 44.

¹³⁴ Aḥmad b. Muḥammad AL-QUDŪRĪ (umro 428/1037) napisao je poznato delo iz hanefijskog prava *Muhtašar al-Qudūrī*. Komentar na ovo delo koji je napisao Abū Bakr b. 'Alī AL-ḤADDĀD (umro 880/1397) zove se *al-Ġauhara an-naiyira* (GAL I, 175).

¹³⁵ Tj. Aḥmad b. 'Abdallāh AT-TIMURTĀŠĪ AL-ĠAZZĪ (vidi nap. 49).

¹³⁶ Mezheb (maḡhab pl. maḡāhib) je naziv za versko-pravnu školu.

¹³⁷ *Hulāša al-Fatāwā al-Bazzāziyya* je zbirka fetvi čiji je autor nepoznat, a koja se zasniva na zbirci fetvi Muḥammad b. Muḥammad al-Bazzāzī al-Kerderlīja (vidi nap. 97).

*lāse*¹³⁷ u poglavlju *al-Qadā'*: »U naše vreme ne postoji ni jedan takav mudžtehid.« A specijalizovanih mudžtehida, tj. mudžtehida za pojedine slučajeve ima, bez sumnje, svako doba, jer novi slučajevi iskrsavaju. Na ovo upućuju reči Sa'daddīn at-Taftāzānija u *at-Talwīhu*: »... jer se rang mudžtehida, u naše vreme, postiže izučavanjem pojedinačnih slučajeva, i to je u ovo naše vreme put ka njemu, a to nije bio put u vreme kada su živeli drugovi Muḥammadovi [ali je] i danas moguće slediti put njegovih drugova.

f. 21^r Završeno.

Jednom rečju, u ovo vreme su se umnožila zabranjena pića, kako među uglednim svetom, tako i među pukom, sačuvao nas Allah, Gospodar sveznajući, i mora se zahtevati da se čini dobro i odvrća od zla, zbog reči Svevišnjeg: »I neka neki od vas zahtevaju da se čini dobro i neka odvrćaju od zla«,¹³⁹ i zbog reči njegovih, Allah ga blagoslovio i pozdravio: »Ako neko od vas vidi nešto ružno, neka to izmeni svojom rukom, ako ne može, onda svojim jezikom, a ako ni to ne može, onda svojim srcem, a u toga je najslabija vera.« Ovo prenosi Muslim od Abū Sa'īda al-Ḥudrīja,¹⁴⁰ a takođe i imam Aḥmad u svom *Musnadu*, i četvorica u svojim *Sunanima*.¹⁴¹ U *Hizāna al-muftiyyīn*¹⁴² kaže se da su samoupravljači dužni da zahtevaju da se čine dobra dela i da odvrća od zla rukom (silom), učeni ljudi jezikom a prosti puk srcem. Na ovo upućuju u hadisu navedene reči: »... ako ne može«, a to znače i reči Svevišnjega: »Allah zadužuje svakoga prema njegovim mogućnostima.«¹⁴³ Veliki učenjak al-Ġalāl u komentaru na *al-ʿAḍu-ḍiyyu*¹⁴⁴ kaže: »Ako je ono što je ružno izričito zabranjeno, onda je dužnost to zabranjivati, a ako je pokuđeno, onda je pohvalno to zabranjivati.« Onome koji traži da se čine dobra dela nije uslov da ima dozvolu imama, odnosno valije — nasuprot mišljenju mu'tazilija¹⁴⁵ navodi se u komentaru na *al-Mawāqif*¹⁴⁶ — nego je uslov da ne dovodi do smutnje i da misli da će to biti prihvaćeno. Ako to ne misli, onda nije dužan, a ako zna da će izazvati nered, onda je to zabranjeno i on treba da izbegava ono što je ružno, da se izoluje u svojoj kući, da ne gleda to i da ne izlazi, osim u ne-

¹³⁸ Idžtihād (iğtihād — napor, trud) je versko-pravni termin koji označava postizanje najvišeg stupnja u znanju i ostvarivanje prava da se samostalno rešavaju neka pitanja versko-pravnog karaktera.

¹³⁹ *Qur'ān*, III, 104.

¹⁴⁰ Nismo uspeali da utvrdimo ko je Abū Sa'īd AL-ḤUDRĪ.

¹⁴¹ Vidi nap. 116.

¹⁴² *Hizāna al-muftiyyīn* napisao je al-Ḥusain b. Muḥammad AS-SAM'ĀNĪ (umro 740/1339. godine; GAL II, 163).

¹⁴³ *Qur'ān*, II, 286.

¹⁴⁴ Al-Ġalāl je Ġalāladdīn Muḥammad b. As'ad AD-DAUWĀNĪ (umro 907/1501). On je napisao komentar na delo *al-Aqā'id al-ʿAḍu-ḍiyya* od ʿAḍuḍaddīn ʿAbdarrahmān b. Aḥmad AL-IĠĪJA (umro 756/1355; GAL II, 209 i 218).

¹⁴⁵ Mu'tazilije (al-mu'tazila) su sledbenici racionalističkog pravca u islamu.

¹⁴⁶ *Al-Mawāqif fī ʿilm al-Qalam* napisao je ʿAḍuḍaddīn AL-IĠĪ, a komentar na ovo delo Kamāladdīn Mas'ūd AS-ŠIRWĀNĪ (umro 905/1499; GAL S II, 326).

volji, i nije dužan da napušta to mesto. Ako je siguran od smutnje, onda je pohvaljeno da iznosi islamska načela. Kraj.

I dođe vreme da se pero i hartija oslobode beleženja i kazivanja o kafi i pićima, i neka se Allah smiluje čoveku koji bude znao vrednost ovoga, i koji se ostavi spora i inata, i ne krene putem upornosti, plašeći se Gospodara svih robova. I neka je hvala Allahu na dovršenju ove rasprave, i blagoslov i pozdrav Muḥammadu, najboljem stvoru, i porodici njegovoj, i njegovim drugovima svim, i milost Allahova Njegovim robovima iskrenim.«

f. 21v

— Summary —

MUŠTAFĀ B. MUḤAMMAD AL-AQHIŠĀRĪ: *RISĀLA FĪ ḤUKM AL-QAHWA WA 'D-DUḤĀN WA'L-AŠRĪBA*. TEXT EDITED, WITH AN INTRODUCTION, SERBO-CROATION TRANSLATION AND COMMENTARIES, BY NEVENA KRSTIĆ

The Arabic text published here in facsimiles, with its Serbo-Croatian translation, is a *Treatise on Coffee, Tobacco and Drinking* by Muštafā b. Muḥammad al-Aqhišārī, who lived in the 12th c. A. H./18th c. A. D. and died in 1169/1755—6. He occupied the post of a *muftī* in his native town Aqhišār, the present-day Prusac in Bosnia, Yugoslavia. He wrote seven works in Arabic on various subjects, all of them listed here in the introduction and none of which was known to Brockelmann or other Arabists and none of which was published so far. The editor and translator chose this Treatise for publication as the most interesting among his works for the mood of the age on a hotly disputed subject. In the introduction she surveyed other main literature on the subject in Yugoslavia and abroad, and, along with brief commentaries, identified names and works mentioned in the Treatise in the apparatus which accompanies the translation. The codex which contains four manuscripts of the author's works, among them the Treatise published here, is in Ghāzī Husrev-Beg's Library in Sarajevo (R-761), the manuscripts of his two other works are in the University Library in Bratislava, while one is known by title only.